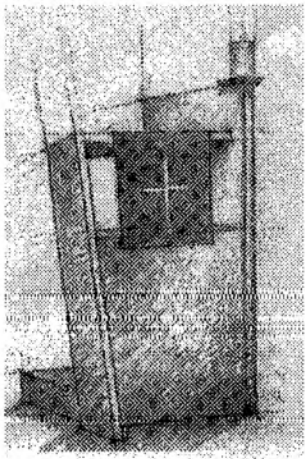

Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
IV. évfolyam 3. szám 2005. reformáció

Örvendezz, amíg időd van!

Akár idézőjelbe is tehetném a tömör felszólítást, s bárki hihetné, a prédikátor a forrása annak. S bizony nem téved: ha nem is szó szerint, de az egykori nagy névtelen valódi szándékát e mondat inkább visszaadja, mint műve elején a szállóigévé lett témamegjelölés: „*Felette nagy hiábavalóság, azt mondja a prédikátor,*

felette nagy hiábavalóság! Minden hiábavalóság!” (Préd 1,2)

Hiábavaló a bölcsesség és a munka, a becsületes fáradozás éppúgy, akár a másokat kizsákmányoló. Hiábavaló a hősiesség odaadás, az önfeláldozó hazaszeretet, de hiábavaló a nyárspolgári önzés meg a zsarnokság is. Szegény és gazdag, ostoha és tudós ugyanúgy végzi: mindet a sír várja. Az ember osztályrésze az önámító küzdelem a létért, legalább önmaga szemében megmaradni valakinek, míg él, ha pedig már nem, hiánya jelei hassanak. A művek, a tárgyak, a dolgok, – melyek azonban alkotójuk vagy birtoklójuk hulltán csupán a teljesítményt idézik meg.

Idő nélkül nincs megváltás. S az üdvösség nem az időtől szabadít meg minket. Az üdvösség abban lenni, aki van, és visszavételezni a jelenben tulajdonunkká sohasem váló időt, mely csak voltként a miénk. Az időt nem birtokolhatjuk, ő ural minket, s csak az a miénk belőle, ami megváltoztathatatlan, megérinthetetlen, de el sem felejthető. Ami gondolkodik, ami érez, ami akar bennünket, az mind múlt. *Voltunkat* reveláljuk napról napra, míg *vagyunk*, s meghalván, nincs többé múlt. Aki nincs, csak az jelenvaló. S nem csupán a személyes emlékezet egésze soha össze nem illeszthető darabkái

révén. Aki meghalt, az van igazán, manipulálhatatlanul, tárgyiasíthatatlanul van. Azért van, mert mi emlékszünk és emlékezünk rá? Fordítva: mi azért emlékszünk rá, mert van.

„*Mindennek rendelt ideje van, és ideje van az ég alatt minden akaratnak. Ideje van a születésnek és ideje a meghalásnak; ideje az ültetésnek, ideje van annak kiszaggatásának, ami ültettetett. Ideje van a megölésnek és ideje a meggyógyításnak; ideje a rontásnak és ideje az építésnek. Ideje van a sírásnak és ideje a nevetésnek; ideje a jajgatásnak és ideje a szökdelésnek. Ideje van a kövek elhányásának és ideje a kövek egybegyűjtésének; ideje az ölelgetésnek és ideje az ölelgetéstől való eltávozásnak. Ideje van a keresésnek és ideje a vesztésnek; ideje a megőrzésnek és ideje az eldobásnak. Ideje van a szaggatásnak és ideje a megvarrásnak; ideje a hallgatásnak és ideje a szólásnak. Ideje van a szeretésnek és ideje a gyűlölésnek; ideje a hadakozásnak és ideje a békességnek.*” (Préd 3,1–8)

Lehet, hogy igaza van a prédikátornak: mindennek rendelt ideje van. Minden determinált az életünkben, amin sem a jó szándék, sem az imádság, sem a szakmai vagy a morális teljesítmény nem változtat. Minden, ami van, szükségszerű, és csak az van, aminek lennie kell. Sokan gondolkodnak így. Hemzseg körülöttünk a sok élni gyáva, önmagát bármely erős akaratnak kitakaró és alávétő, fantáziátlan fatalista.

Bizony, igaza van a prédikátornak: mindennek rendelt ideje van. De ha tudjuk, hogy ez így van, úrrá lettünk Kronosz felett: ő rendelt van, mi azonban szabadon. A dolgokat nem tudjuk megváltoztatni: minden, ami van, akartan van, a katasztrófák is, a háborúk is, az emberi szellem nagy művei is. De magunkat mégis, ha töredékesen, ha sebeket hordozva is, kiszabadíthatjuk az időben való dolgok rémuralma alól. Vagyunk, s minden más hiábavalóság: *kol hevel, ken, Hánocri* – mondom atyái nyelvén názáreti barátomnak: *így van. Engedd hát, hogy örvendezzünk, és vigassággal együk kenyered, és jó szívvel igyuk borodat, mert „immár kedvesek Istennek a te cselekedeteid!”* (Préd 9,9)

Donáth László

A mulandóság cáfolatai

Az idő biblikus felfogása szerint mindennek megszabott ideje van (Prédikátor); a folyamatos és az alkalmas idő (khronosz és kairosz) kettőssége jellemzi az Újszövetséget (vö. a történelem és az üdvtörténet, az objektív és a szubjektív idő kettősségét).

Időtöltésünket sok és sokféle dolog határozza meg: tulajdonságaink (pedantéria – szétszórtság), feladataink, környezetünk elvárásai, a társadalom hagyományai (time is money – insallah), a létfenntartás körülményei, amelyek napi 3 x 8 órányi „ál-láshalmazás”-ra kényszerítenek minket. Alapvető hozzáállásunk mégis *döntések* eredménye.

Nemcsak az időhiány, hanem a beosztatlan (strukturálatlan) időmennyiség is okozhat gondot. Tevékenységeink lényeges vonása, hogy kitöltik az ébrenlét óráit: „a természet irtózik az űrtől”. Értelmet adni az időnek (strukturálni az időt) önmagában is feladat (ld. munkanélküliek frusztrációja, feleslegességérzet, unalom). Az idő eltöltésének alapvető típusai: a munka (létfenntartás, alkotás, gondolkodás), a társadalmi rituálék, a játszmány (Eric Berne), az intimitás. A rituálék *malter*s szerepük, a játszmány a nyereségközpontú, birtokló időtöltést képviselik, míg az intimitás a létező időtöltés egyik intenzív formája.

Időfelhasználásunk, életmódunk ugyanis kétféle lehet, – Erich Fromm kifejezésével – birtokló vagy létező.

A birtokló időtöltés meg akar ragadni minden pillanatot, az élet helyett az élményre koncentrálni, részleteket szakít ki az időből, ezért elveszíti az idő folyamatosságát. Maximális időkihasználása idővesztést jelent: „aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt”. A birtokló ember a jövőt próbálja biztosítani a maga számára, ezáltal elveszíti a jelent.

A birtokló keresztényre az érdomszercző jócselekedetek a jellemzők („Jézus számon kér!”). A létező keresztény etikáját és reménységét azonban nem az eljövendő, hanem az egyszer már eljött Jézus határozza meg, nem a majdani, hanem az állandóan jelen lévő ítéletre tekint.

Csak a nagykorúan létezni tudó (nem önző) ember lehet igazán nyitott mások felé, csak a nincstelenség tudatában vehetjük észre a világban a lényeges dolgokat, a kereszténység ebből a függetlenségből születik.

A teljesítmény- és kötelességetikát sokszor a talentumok példázatából vezetik le, pedig éppen a pénzt elásó szolga nézett a számonkérésre (birtoklás), s a többiek, a később megjutalmazottak, a pénzüket bátran forgatók tekinthetők a nem kötelességszerű magatartás (létezés) példáinak.

A *homogén* idő (Mircea Eliade kifejezése; hagyományosan: khronosz, ld. időbeosztás, időmérleg, ütemterv, darabbér) rabszolgává tesz. Emögött a birtoklás *pradoxona* rejtőzik: aki uralkodni akar, szolgává lesz, aki minden percet tartalommal tölt meg, elveszti minden perc saját tartalmát. „A kerék az ördög találmánya.” – írja a Brazíliában akklimatizálódott Lénárd Sándor a vekkerre utalva. A *heterogén* idő (kairosz) nem csereszabatos, nem mérhető, nem beosztható. Az evangéliumi „alkalmas idő” felismerése nem más, mint pontosan az időhöz való alkalmazkodás.

Hogyan jön létre a heterogén idő képzete?

A homogén, lineáris, visszafordíthatatlan, egyenletes sebességgel múló, fizikai, profán, determináló idő *elviselhetetlen*. A khronosz = rozsdá, moly. Innen eredeztethető a múlt visszaírása, a nosztalgia, a kétségbeesett törekvések a mulandóság ellen, az újrakezdési kísérletek, a pillanat megállításának reménye...

Kárpótlásul négy lehetőség (doxa = kényszerképzet, rögeszme) kínálkozott:

– az archaikus eposzokból és a klasszikus lírából ismerős „romolhatatlan hírnév”, mely egyenértékű a monumentális építkezésekkel (ld. a Tragédia negyedik színét);

– szintén az archaikus gondolkodásban: a ciklus, a körkörös ismétlődés, az örök visszatérés, az ünnepek sora, az új teremtés, az új év, az új korszak, ez utóbbiakat nevezi Eliade heterogén időnek;

– a zsidó és a keresztény történelemszemléletben a történelem végcélja az örökkévalóság, ahol a khronosz kairosszá sűrűsödik, a párhuzamos egyenesek a végtelenben találkoznak, ez az ómegapont;

– már az antik drámákból ismerős a pillanat világtörténelemmé tágítása, ez a képzet tér vissza a kairoszt átértelmező Paul Tillichnél mint az örök jelen, vagy katolikus kortársainál mint a „Carpe diem!” kereszténység.

© Sági Loncz Péter, 1987

BERZSENYI DÁNIEL

Horác

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött,
Zordon fürgetegek rejtik el a napot,
Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik,
S minden bús telelésre dől.

Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort,
Villogjon fejedén balzsamomos kenet,
Mellyet Bengala napja főz.

Használd a napokat, s ami jelen vagyon,
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.

Holnapal ne törődj, messze ne álmodozz,
Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,
Mint a nyíl s zuhogó patak.

E számunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Civil Alapprogram,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

A kettőződéstörténet utókora

(vázlat)

Endreffy Zoltán emlékének

Az újkor európai társadalmában a világi kultúra önállósulásának és a nyugati egyház felekezeti megoszlásának folyamata a keresztény gondolkodásformák egyre nagyobb fokú sokféleségéhez vezetett, s a felvilágosodással a megismerés skizmája is kiteljesedett. A régi és az új, a dogmatikus és a tudományos, az előírt és a szabadon megszerzett, a hitből fakadó és az értelemmel megragadható ismeret konfliktusának első jelei azonban – a kiváló francia teológus, Ghislain Lafont szerint – már jóval a „keresztény világ” lehányatlása előtt, a középkorban megmutatkoztak. Az élet és a kultúra kalandjához fűződő viszony ellentétes alapformáit, a megismerés kétféle szerkezetét a teológiatörténész a *homo hierarchicus* és *homo modernus* antropológiai különbségével jellemzi: „...a *homo modernus* önkéntelenül is szemben áll a *homo hierarchicusszal*, aki létének összefüggéseire a dolog természetéből fakadóan nem saját magában talál rá, hanem azáltal, hogy egy őt megelőző hagyományba illeszkedik, s a hagyományról annak letéteményesei révén értesül. [...] A *homo hierarchicus* számára még a teljesen evilági, a mindennapi életet szabályozó ismeretek is sokkalta inkább a megvilágosodás gyümölcsei, mintsem racionális úton megközelítendő dolgok. Vele szemben a *homo modernus* a megismerés és a cselekvés forrását előbb önmagában s a valósághoz fűződő ésszerű viszonyában keresi” (Ghislain Lafont: *A katolikus egyház teológiatörténete*, Budapest, Atlantisz, 1998, 161.).

A *homo modernus* figurájának felemelkedése idején a fentebb körülírt és eleinte az osztatlan nyugati nagyegyház hatókörén belül körvonalázódó kettősség egyre bonyolultabb formákban örökölődik tovább napjainkig. A keresztények egy része igyekszik összebékíteni magában az ellentéteket. Az erősen hierarchikus egyházakban azt a hívőt, aki értelmével úgy fürkészi e világ valóságát, hogy nem tér ki az ellentmondások elől, s tekintélyi szó nem hallgattatja el kérdéseit, élénken foglalkoztatja „annak meghatározása, hogy az öntörvényű tudás és cselekvés miként illeszthető a *közvetítések* univerzumába, amelynek modelljében maga is hisz” (uo.), és amelyet egyházának szerkezete is leképez. Kérdése tehát az, vagy fokozatosan azzá lesz – akár jámborabbul fogalmazza meg, akár élesebben –, hogy miként hangolható össze az apostoli tradíció értelmezésének kizárólagos jogát

fenntartó klérushierarchia ismeretelméleti misztikája, illuminatív tudása és az erre alapozott monarchikus intézmény politikai egyháztana azzal az alannal, aki immár elsősorban nem a tekintély alávetettje. A hagyomány hivatott magyarázója hivatkozik ugyan, idézetszerűen, a Szentírásra, de teológiai érveléslogikája szerint önmagát önmagával indokolja meg. Ezzel szemben a kutató elmesáját érvei, melyeket a kíváncsi megismerés során gyűjtött össze, mintegy merőlegesek a kinyilatkoztatott igazság egyházi közvetítésének égi-földi függőlegesére. Azaz vízszintesen, oldalról vetülnek ez utóbbiakra, a tudomány perspektívájában látnak rá részben a teológia rendszerére is, de kiváltképpen a belőle derivált egyházszerkezeti legitimációs mintákra. A modernitás értelmiségi kereszténye tehát, összegezve, azon töpreng, hogy miként lehet egyszerre hívó és gondolkodó; hogyan fogadhatja el kételementes hittel a rendezett és uralt teljesség látomását annak ellenére, hogy közben szenvedélyesen érdeklődik a jelenségek uralhatatlan sokfélesége iránt, melyekhez a kritikus értékelés igényével viszonyul.

A kevésbé vagy egyáltalán nem hierarchikusan szerveződő keresztény közösségekben – a reformáció óta – ez a belső összeütközés, vita vagy egyeztetés más módon szól bele hit és evilági tudás párbeszédébe. Nagyobb vagy kisebb mértékben akár intézményesen is: ilyenkor azonban, ha az egyházi tekintély túlsúlyba kerül, a kérdezés szabadsága elvben mindenki számára beláthatóan és elfogadottan a reformáció által kezdeményezett keresztény modernizáció eszmeisége *ellenében* csorbul. Ahol az intézményi ellenőrzés enyhébb fokú, ott termékenyebb a moderniséggel folytatott párbeszéd is – hasonló dilemma a szabadság szabályozásának katolikus intézményeit jó ideig nem, s még ma is

kevésbé nyomasztja. A *homo hierarchicus* modelljének történelmi szívósságát és a protestantizmus egyházaiban is ható működőképességét jelzi viszont a bensőségesség és az Írás betűjére hivatkozó közvetlen ismeret másfajta tekintélyének jogkövetelése. A fundamentalista psziché szabadon mozog a klérushierarchia kollektívuma és a megvilágosodott individuumok között, s mint ismeretes, nemcsak a felekezetek és a vallások közti határokat nem tiszteli.

Ugyanakkor a modernség idején (vagy azután) élő valamennyi keresztény szituációjában közösek tűnik az, hogy bár hit és evilági tudás kettőségének dilemmáit különbözőképpen oldják meg – másként az igazság nincstelenje, másként a birtokosa, másként a fontolgatója –, mindenki kénytelen egyszerre belülről és kívülről látni önmagát. E hasadás helye nem az egyén tudata. Ellenkezőleg: ha a sokféleség megkerülhetetlen adottság, s ha az önmagát leginkább egyetemesként értelmező vallási közösség egyetemesége is részleges egyetemeség – lehet, hogy öntudata szerint nem az, de a látható tények szerint mindenképpen –, akkor mások szemével is látnia, mások fülével is hallania kell, és mások nyelvén is meg kell szólítania magát. Mindezt csak úgy kerülhetné el, ha lehunyná szemét, becsukná fülét, és elnémulna. Mivel azonban látja azt, aki másként látja őt, hallja azt, aki másként szól hozzá, és aki másként hallja őt, azt megszólítja, a kommunikáció akaratlanul is megkettőzi önmagáról való tudását. Megkettőzi, és nem feltétlenül megsokszorozza, annak ellenére, hogy sokan és sokféleképpen látják, hallják és beszélnek hozzá. Az ily módon megformálódó öntudat azonban alapvetően kétosztatú. Az önazonosságba lehetőségként beépül mások mássága, nem mint járulékos különbség a lényegi azonosság mellett, hanem mint saját

maga legbensőbb lényegének egyidejű kívülhelyezettsége. E megoszló identitás közösségi szintje a keresztény felekezeti tudat önmaga számára adott láthatósága, értelmezhetősége azután, hogy felnyitotta vagy megsebezte a másfélék létezése, és egyfajta láthatatlan transzplantáció értelmében beletetette eltérő önazonosságát.

Zárt közösségekben és egyéni adottságoktól függően persze bezárható a szem, a fül és a száj. A népegyház, melyről a nagy felekezetek sokáig úgy gondolták, létjoguk legfőbb bizonyítékául kell megőrizniük a szakadá-

sok és szétválások korában is, akkor sem igényelte, hogy gyülekezetei és tagjai szétnézzenek csoportjuk és csoportidentikus személyiségük határain túl, amikor, úgy tűnik, a történelem már magát a népegyházat nem igényelte. Korántsem a népegyház tagjait nem igényelte többé a történelem, hanem a népegyháznak nyújtott üdvöszolgáltatások leegyszerűsített teológiáját, az egyéni üdv és megnyugvás katekézisének és az időtlennek hirdetett reprezentációs formákkal való azonosulás tömegkultúráját. Ezek ugyanis, mivel jobbára felelet nélkül hagyták a másfélék létezésében rejlő kérdést, nem vállalhattak felelősséget a másfélék sorsáért vagy sorstalanságáért sem. Így a mások másságában rejlő mély azonosság a felekezeti szerkezeteknél előbbvaló bibliai alapok s tágabban a közös teremtettség teológiai elsőbbségéről sem szolgálhatott kellő tájékoztatással. Míg azonban a népegyháznak nincs szeme, füle vagy szája, nincs reflektált tudása önmagáról, addig lennie kell a népegyházi információpolitikát vezérlő értelmiségnek és hivatalosságnak. Ezért utóbbi csak tudatosan – öntudatának teológiai, kulturális, fegyelmi, liturgikus, hitoktatói, igehirdetői médiumait munkába állítva – teheti meg, mondhatni szándékoltan rossz döntéssel, hogy azonosságát zárt azonosságként építse és óvja, figyelmen kívül hagyva a másik azonosságának jelentőségét.

A különböző háritó és befogadó stratégiák szimmetrikus képletben rendszerezhetők: az identitás olykor önuralmat nélkülöző védelme vagy higgadt párbeszédkésztség; hitvita és térítés vagy szolgálat. Fontosabb azonban, hogy a lehetséges példák közös nevezője, egyben korunk jó ideje fennálló adottsága maga a tényszerű, pontos, letagadhatatlan, sokszorosán reflektált tudás a másik másfajta igazságának a magaméval elvben egyenértékű mivoltáról, és egyúttal a magam igaztalanságának a másikkal elvben azonos kockázatáról. A belső megkettőzöttség azért nem küszöbölhető ki, mert ha nem veszünk tudomást róla, a másik igazságáról akkor is tudjuk, hogy azért nincs jelen, mert sikerült eltüntetnünk. Jelen van tehát, *ex negativo*. A nyilvánosság médiumai, mondhatni, egyenes adásban közvetítik azt, amiről önmagának elégséges felekezeti énünk úgy tekint el, hogy egyfolytában látja. És amikor ugyanezek a médiumok a többiekről való nemtudás önfelelt reprezentációját sugározzák szét, azt mindenki más is látja.

*

Az önigazság megkétszereződése a modernségben visszamenőleg, a múlt felé haladva is kifejtette hatását. Olvashatóvá tette a kereszténység elfeledett kettősségének történetét: mint a sikeres identitás-történet visszaját vagy palimpszesztusát. A biblia-

tudomány kimutatta Jézus szavainak üres helyét az evangéliumok egyházpedagógiai példázatai mögött, és rekonstrukciós modellek sokaságát állította fel. Az Újszövetség egységes, dogmatizált tanítása korai teológiák sokaságára tagolódott szét. Az egyháztörténet háttérben kirajzolódott egy azonos tartamú, üres idő, a judaizmus megíratlan keresztény története. Krisztus ikonján határozottabb kontúrokkal tűnt elő a zsidó Jézus. A *populus christianus* tudattalanjából lassan előlépett – utólagos értesülések formájában – a még a kezdet kezdetén nemnéppé nyilvánított nép kísértete. A „konstantini kor”, vagyis a tulajdonképpeni egyháztörténelem kritikai elemzése kirajzolta a nem konstantini minta egyszerre irreális és ígéretes körvonalait. A felvilágosodás, melyre a sértett egyháztörténelem mint elsötétedésre tekintett, egy megvalósítható, szekularizált keresztény társadalomelmélet alapító korszaka gyanánt is értelmezhetővé vált. A keresztény metafizika építménye fokozatosan, s a 20. század tanulságai nyomán végérvényesen felnyílt, bepillantást engedve a teológia etikai centrumába, egyszersmind felkínálva a jövő távlatában újra el-sajátítandó történelem hermeneutikai kulcsát. A teológiai diszkusszió párbeszédhelyzete beláthatóvá tette, hogy a kritika – a szétválasztás, a különbségtétel, az éleslátás, a módszeres megismerés, a mérlegelő összehasonlítás és választás képessége, amely az egyetlen egész korszakában és e korszak nosztalgikus emlékezete számára kívülálló, egyházgyalázók, hitetlenek vagy békétlenek gyilkos fegyverének minősül – nem az alázatos hittől való organikus idegenkedés megnyilvánulása, hanem a hagyomány létmódjához tartozik; s hogy aki a múlt és a jelen kritikus vizsgálatára vállalkozik, voltképp megrögzött tradicionalista.

Így egyszersmind az is részévé lett a hozzáférhető ismereteknek, hogy a többségek és kisebbsé-

gek féltve őrzött identitása nem ártatlan identitás, és nem ártatlan a különbözők „történelem utáni” sokfélesége sem, amely menedéket kínál azoknak az egyházaknak is, amelyek a hagyományörző retorikák és praktikák posztmodern esélyét megragadva szívesen ellátnák megroppant, de másokéval békében megfőő egyetemességük képviselőjét. Az identitások piaca valójában olyan feszültségtér, amelyben birtokolt igazság és erőszakos igazságérvényesítés szoros kapcsolata – az erős hagyományú történelmi alakzatok öröksége – a féltve óvott értékeljességgel együtt őrződik meg, és a sok *small* és *beautiful* szerveződés némelyike a maga megfellebbezhetetlen másfélesége jogán bármikor újra kezdeményezheti a másfélék elpusztítását. E bizonytalan állagú pluralitásnak azonban a nem biztonsági kelléktárként felfogott keresztény tradíció szempontjából is kétségtelen előnye, hogy alanyai megalapozottan vélhetik: együttlétüket kevésbé megtervezni, inkább gyakorolni szükséges, mivel a másoknak a sajátot együtt-alkotó jelenléte biztosabb és reálisabb alapzat, mint az oszthatatlan történelmi intézmények mindinkább virtualizálódó, noha talán épp ezért sikeres magabiztossága.

Az igazság fogalma durvának és alkalmatlannak, idejétműltnak és fenyegetőnek tűnhet azután, hogy megosztottságában, sokféleségében és a másik igazságával való folyamatos csereviszonyában úgyszólván maga figyelmeztet rá: ideje végérvényesen felcserélni az igazságossággal, amely egyedül illeszkedik a különbözőségek alkotta változatos felülethez. Igaz, hogy nyelvi természete folytán az igazságosság ugyanolyan megfoghatatlan és kijátszható, ugyanúgy átfordítható igazságtalanságba, mint az igazság hazugságba. Éppúgy leválhat a cselekvésről, és élheti semmire sem kötelező,

önreferenciális életét, mint emez és mint bármely más szó. Az igazságosság jelölhet megvalósítható igazságos rendet, jelölhet utópiát vagy a hit számára messiási lakomát, s jelölheti pusztán az igazságosság igényét és vágyát mindenfajta igazságosság hiányában. Jelölheti számos jelentését, és elhasználódván akár meg is szűnhet bármit jelölni, mégis azzal kecsegtet, hogy ha belép a beszédbe, és megmarad benne, akkor talán az egyéni emlékezetig is eljut. Az emlékezet pedig már úgy fogja ismételni, hogy közben a testet is megmozdítja, emlékezvén arra, hogy hányszor nem mozdította meg.

Az igazságosság azonban nem könnyen szakítható el az igazságtól, vagy vonható ki belőle, noha a magyar nyelvben e két fogalom szoros összefonódását más nyelvek, amelyek régebbi idők óta latolgatják őket, nem látszanak igazolni. Magyarul mindenestre keverve használjuk az igaz, az igazság és az igazságosság szavakat. Aki igazságot tesz, nem feltétlenül cselekszik igazat, azaz nem biztos, hogy magát az igazságot teszi: lehet, hogy féligazságokat oszt szét, az egyetlen igazság szempontjából igazságtalanul. Arról nem is beszélve, hogy ha nem szétosztaná az igazságot, hanem egészben odaadná valakinek – ha tehát igazat adna –, lehet, hogy igazságtalanul cselekednék. Ízes magyarsággal mégis azt mondjuk: igazságod van, holott csak azt állítjuk: amit a másik mond, az józan ésszel belátható, ezért igaznak tűnik; ritkán gondoljuk, hogy az igazság ott lenne nála mindenestől. Ahhoz, hogy valóban úgy vélhessük, az igazság ott van a másiknál, és ebből arra következtessünk, hogy az igazság valóban létezik, el kell tudnunk képzelni, hogy ilyesmi lehetséges: hogy a másiknak egyáltalán lehet igaza. Ekkor viszont nem magát az igazságot képzeljük el, hiszen az igazság elképzelésével már meggyűlt a bajunk. Volt, hogy igazunk volt: nálunk volt az igazság, de érzékeljük, hogy nem teljes. Hogyha pedig maradéktalanul igazunk volt, nem tartott sokáig vagy nem volt értelme: mit kezdünk volna vele a másik saját igazával szemközt? S ha olykor igazat adtak nekünk, kétszeresen is kételkedtünk: abban, hogy csakugyan igazunk volt-e, és abban is, hogy így kellett-e történnie: jó-e, hogy a másik meghajolt előttünk? Nem: hogy őszintén adott-e igazat, hanem: nem inkább akkor történt volna-e meg az igazság, ha mi hajlunk meg előtte? Ám egyoldalú, patetikus, kétséges gesztus lett volna talán ez is. Ha tehát ez sem – vajon nem az a pillanat lett volna-e az igazság pillanata (s ha megtörtént, nem az a pillanat volt-e), amikor egyikünk sem hajolt meg, egyikünk sem kerekedett fölül, hanem közösen megpillantottuk az igazságot? A sokak igazságát szóhoz juttató, nemrég elhunyt protestáns filozófus, Paul Ricoeur egyszer a sokak igazságát házába fogadó, nemrég megölt protestáns szerzetes, Roger Schutz vendégként ezt mondta Taizében az

Van-e időnk beszélni?

IDŐTUDAT ÉS NYELVI TUDAT

Miert nehéz az angol? Többek között azért, mert 12 igeidővel kell megbirkóznia annak, aki elfogadható szinten akarja beszélni. Az rendben van, hogy kétféle jelen idő van, mert a Present Tense és a Present Continuous iránti érzékenység a legtöbb magyar beszélőnek nem jelent gondot (*I play the guitar – Gitározok, gitározni tanultam; I am playing the guitar – Éppen gitározom*). Ez szorosan nyelvészeti értelemben véve nem is igeidő, hanem aspektus. De hogy miért hasznos a Present Perfect és a Past Tense közötti különbség, vagy pláne a jövő idők megkülönböztetése? A magyar kiválóan megvan jövő idő nélkül – hiszen a *fog* segédige inkább csak arra jó, hogy az iskolában meg lehessen tanítani: a magyarban három igeidő van, a múlt, jelen és a jövő idő. Mivel a magyar agglutináló nyelv, azaz elsősorban nem segédigékkel, hanem toldalékokkal fejezi ki a nyelvtani viszonyokat, ha egy igeidőnek nincs saját jele, az már gyanús. És valóban: nagyon kevés az olyan szövegkörnyezet, ahol lenne jelentősége annak, hogy jelen vagy jövő időt használunk jövő értelemben: *Jövőre végezek az egyetemen vagy Jövőre fogok végezni az egyetemen* – mindkét kijelentés egyformán jól cseng.

Időről időre visszatérő kérdés a nyelvészetben és a nyelvfilozófiában, hogy a szókincsben és nyelvtani szerkezetben megjelenő vagy meg nem jelenő alakok tükrözik-e egy adott nép gondolkodását. Az ún. nyelvi relativizmus, amely mérsékeltebb formájában abból indul ki, hogy egy adott nyelvben a szókincs, sarkítottabb változata szerint (amelyet az elmélet megalkotója, Sapir később elvetett) pedig a nyelvtan is az adott nép kulturális fejlődésének tükörképe (ld. Whorf, Bally), szívesen hasonlítja össze az Európában beszélt nyelveket – az indoeurópai és a finnugor nyelvcsalád tagjait, valamint a mai ismereteink szerint semmivel sem rokon basz-

kot – hagyományosabb – eszkimó, indián, bennszülött – kultúrákban beszélt nyelvekkel, nyelvváltozatokkal. Míg az ún. standard átlagos európai nyelvekre jellemző a kategorizálás, az idő múlta, jelenre és jövőre való felosztása (bármilyen nyelvtani szerkezet segítségével), addig az arizonai hopi indiánok nyelve azt jelöli, mennyire valószínű, hogy egy esemény bekövetkezett, bekövetkezik, vagy várható-e, hogy be fog következni. Whorf ebből arra következtetett,

hogy a hopi indiánok nemcsak az igeidőket használják másképp, hanem a világszemléletük is más: az események nem diszkrét, elkülöníthető történések, hanem a világ örök körforgásába illeszthetőek be, egyfajta folytonosságot képviselnek.

IDŐ A BESZÉDBEN

Sokkal nehezebben érhető tetten az idő, az időbeliség tudata a beszédben. Ellentétben a nyelvvel, amelyen minden ember elgondolkodik időnként, sőt, talán maga is eljut a fenti gondolatokra, a beszédéről nem szoktunk gondolkodni, azt inkább csak használjuk, szinte öntudatlanul, még akkor is, ha többéves nyelvészeti stúdiumot tudhatunk magunk mögött, vagy legfeljebb a 'szép beszéd' – 'nem szép beszéd' kategóriáig jutunk el (amelyeket egyébként a fonetika nem használ).

Banálisnak ható megállapítás, hogy míg az írott szöveg térbeli kiterjedésű, addig a beszéd számára elengedhetetlen az idő dimenziója. A legtöbb embernek van elképzelése arról, hogyan jelentkezik a temporális tényező a beszédben: például a rövid és hosszú magánhangzók megkülönböztetésekor, vagy a hosszú mássalhangzókban. De hogyan, és melyik esetben? Igaz ugyan, hogy a magyarban a felső nyelvállású (*i, ü, u*) rövid magánhangzókat hosszú megfelelőjüknel egyszerűen rövidebben ejtjük – már ha olyan tájegységről származik valaki, ahol szokás ejteni ezeket a különbségeket (Délnyugat-Dunántúlon biztosan nem, és a Budapest környéki nyelvhasználatban is csak korlátozottan). A *színesceruza* szó hosszú *í*-vel való ejtése a köznapi nyelvhasználatban szinte gondozott kiejtésnek számít. Azt is tudjuk, hogy az *a-á, e-é* hangok nemcsak hosszúságukban, hanem minőségükben (nyelvállásukban) is eltérnek egymástól. De mi a helyzet az *o* és *ö* hangokkal? Itt köztes dolog történik: a hosszú *ó* és *ő* hangok zártabbak is rövid párjuknál (hasonlóan az *e* és *é* hangokhoz), de ezt inkább csak a vájtfülűek érzékelik (no meg az artikulációs vizsgálatok eredményei mutatják). S jöllehet a jelenség önmagában nehezen érzékelhető, ha valaki nem fo-

netikus füllel hallgatja a különböző megszólalásokat, a tőle való eltérést – vagyis a rövid *ö* hang zártabb, a hosszú *ó*-nek megfelelő zártságú ejtését – bárki könnyedén érzékeli.

De hogy fest a helyzet a rövid és hosszú mássalhangzókban? Hosszabban ejtjük őket? Esetleg duplán? Néha igen, mint például az *ll* hangot. Itt hosszabb ideig időzik a nyelvhegy a felső fogsor mögött, mint egy rövid *l* esetében (*hal – hall*). De mi történik a *p, t, ty, k* hangok esetében? Valóban két-

szer olyan hosszú k-t ejtünk a *sokk* szóban, mint a *sok*-ban? Igen is, nem is. Ha megnézzük a *k* hang temporális szerkezetét, kiderül, hogy (legalább) két fázisból áll: egy zöngé nélküli zárból, mikor nyelvünk háta a lágy szájpadláshoz ér, és rövid időre (kb. egytized másodpercre) mozdulatlan marad, valamint a felpattanás momentumából, mikor a zár mögé szorult levegő hirtelen és gyorsan átáramlik az egymástól elváló nyelv és szájpadlás között. A *k* érzetéhez mindkét szakasz megléte szükséges. A hosszú *kk*-ban viszont csak az első szakasz – a zár – hosszabbodik meg. A felpattanás fiziológiai okból nem lehet hosszabb, két *k*-t pedig általában nem ejtünk a magyarban – a legtöbb nyelvhez hasonlóan.

IDŐÉRZÉKELÉS

Még nehezebben érhető tetten az emberi időérzékelés a (nem nyelvi) hangok kapcsán. Ezen a ponton tudunk nélkül kiszolgáltatottak, könnyen becsaphatóak vagyunk, amint a pszichoakusztika eredményei bizonyítják. Más szóval, az idő relatív. Bármennyire egyszerű feladatnak tűnik is megmondani, hogy két hang összeér-e vagy sem, úgy tűnik, ez a hangmagasság függvénye. Míg a 2000 és 6000 Hz közötti szinuszhangok esetében 2–4 ezredmásodpercnyi szünet elég ahhoz, hogy két hangot különállónak érzékeljünk, e frekvenciatartomány fölött és alatt ugyanekkora szünet mellett folytonos hangot „hallanánk”. Tehát az emberi fül időbeli felbontása 2 és 6 kHz között a legjobb. Ez ugyan nem segít zenei tanulmányainkban (a már nagyon magasnak tűnő háromvonalas A hang frekvenciája 1760 Hz, tehát alulról súrolja az említett tartományt), de elengedhetetlen a mássalhangzók felismerésében, amelyeknek jellemző frekvenciái éppen ebbe a tartományba esnek.

Még kuszább a nem szünettel, hanem hanggal megtöltött szakaszok érzékelése: ha két hangjelzésről meg kell mondanunk, melyik a hosszabb, nem mindegy, milyen hosszúak ezek a hangjelzések. Vagyis az időbeli felbontás ekkor is függ egyéb tényezőktől: ha a hangjelzés rövidebb, mint 300 ms, a folyamatos rövidülést már nem érzékeljük, azaz hosszabbnak érzékeljük a hangokat, mint amilyenek valójában. Megzavarhat azonban az is, ha a hangok ugyan egyforma hosszúak, de magasságuk vagy hangerejük eltér: ha két egy mp hosszú hang közül az egyik hangosabb, azt hosszabbnak fogjuk érzékelni valójában azonos hosszúság mellett is.

E gondolatok billentyűbe verése közben felhívott valaki, aki, mikor meghallotta, hogy az időről írunk, azt mondta: „Amióta kitaláltuk az idő fogalmát, azóta a folyamatos hiányával küszködünk.” Vigasztaljon, hogy a beszédben nem így van.

Mády Katalin–Uwe Reichel

BERZSENYI DÁNIEL

Barátomhoz

Íme, lassanként lefoly a virágkor,
S gyenge rózsáink vele elvirítanak;
A kies Tempék, Örömek, Szerelmek
Véle enyésznek.

Melly rövid s kedves! valamint az első
Éjjelünk, mellyen szeretőnk ölében
Élctünk legszebb örömébe égve
Kóstola szívünk.

Elrepül tőlünk, soha vissza sem tér!
Sem Galenusnak tudományi titka,
Sem kegyességünk ezer áldozatja
Vissza nem adja.

Minden órának leszakaszd virágát,
A jövődönék sivatag homályit
Bízd az Istenség vezető kezére,
S élj az idővel!

Elmarad tőlünk szeretett barátnénk,
Itt hagyunk mindent, valamit szerettünk,
Semmi nem kísér szomorú koporsóink
Néma ölébe.

A piros hajnal derülő sugára,
A barátságunk kegyes ápolási,
A legesdeklőbb szerelem siralmi
Fel nem idéznek!

Mi hát az idő?

Az idő örve alatt valójában három dologról beszélünk: a térről, a testről és az időről. Egyiknek sincs értelme a másik kettő nélkül. Nincs test a térfogata nélkül, amely maga a tér, és nincs test idő nélkül, hiszen a test valamikor lett, valamikor oda került, ahol most van. Minden történés valamikor, valahol, valamivel történik.

Egy idegen nyelvű értelmező szótárban ez áll: „az idő egy bizonyos periódus”, a periódus szót viszont így magyarázza: „egy bizonyos idő”. Minden próbálkozás, amely az időt mint olyat szeretné meghatározni, kivétel nélkül csapdába kerül, akárcsak az, aki a térben elhelyezkedő testek meghatározásával próbálkozik. A tudományos kutatások gyakorlatában persze elegendő annak tudása, hogy valamely jelenség mennyi idő alatt megy végbe, elegendő a jelenség időtartamának meghatározása. Ezt pedig a tudomány különösebb gond nélkül megteheti, hiszen a természet maga nyújt ehhez segítséget.

A környezetünket alkotó térségben található tárgyak egymástól közelebb vagy távolabb helyezkednek el, egy helyben állnak vagy mozognak, lassulhatnak vagy gyorsulhatnak, irányt változtathatnak, útjukat visszafelé is megtehetik. Ősi tapasztalata az embernek, hogy az égbolton látható mozgások bizonyos idő elteltével megismétlődnek. Ezeket a megfigyeléseket régi korok emberei a lehető legpontosabban feljegyezték, így kapták meg az évi, havi és napi időtartamokat. Hasonló tapasztalatai a mai embernek is lehetnek: ha májusban este tíz óra felé felnézünk az égboltra, a Göncölszék nevű csillagkép csaknem a fejünk felett van, novemberben északon látjuk, a látóhatár felett nagyon alacsonyan, február elején északkelet felé, rúdja lefelé mutat, majd májusban ismét a fejünk felett. A hold növekedése és fogyása négyhetes periódicitást mutat, a napok hossza még precízbben mérhető, hiszen pontosan délben a nap mindig ugyanabból az irányból süt, s ez nem változik az évszakok változásával sem, legföljebb annyi a különbség, hogy nyáron magasabb, télen alacsonyabb a nap állása. E megfigyelések mellett az ember alkotta szerkezet, az óra, amely egyre pontosabb mérésre képes, kései találmány.

Az időnek három vetülete van: múlt, jelen és jövő. Valójában azonban csak jelen létezik: a múlt csak volt, a jövőt is csak a jelenben képzelhetjük el. Abban a jelenben, a *vannak* abban a tartományában, amely születése pillanatában múlttá, *volttá* válik. De ez már nem a fizika vizsgálatának tárgya. Egyet azonban biztosan tudhatunk: az idő halad, folyamatosan halad, nincs benne oda és vissza – mint ahogy van a térben –, hanem csak egyetlen irány. A tudomány nem foglalkozik időutazással.

Tóth Gábor

Órák és idők

Valaha csak egy idő volt, s annak kényszerűen többé-kevésbé mindenki a részese. A legnagyobb gazdagság sem volt elegendő ahhoz, hogy a télből nyarat, a nyárból telet, az aszályos évszaktól esőben gazdagot csináljon. S az emberek belső ideje is könyörtelenül haladt előre, kanyarok és pihenők nélkül, míg végül a fonálát a fentiek el nem metszették. S az egy ritmusra verő szív, a közös égen felkelő és lenyugvó nap jóvoltából a lüktetése is közös volt. Galilei is a pulzusát számolva mérte az időt híres kísérleteiben S tér is csak egy volt. Mert a mindennapi élet mozgásai oly szűkre méretezettek voltak, könnyedén át lehetett élni a bejárt helyek egységbe tartozását.

Aztán jöttek az órák. Az óceánokat átszelő tengeri utak, gőzvonatok és gőzhajók. A tizenkilencedik században Európa égett a láztól, hogy a megismert új világot hatalmában tartsa, leigázza, és saját értékei szerint mértékre szabja. Viktória királynő könnyekig meghatódott azon, hogy ő Indiai császárnéja, de India nem volt egyéb a szemében, mint egy tökéletlen Anglia olcsó munkaerővel és gazdag erőforrásokkal. Az újkori tudományt megszüülő Európában csak egy világ volt. De a technikai fejlődés – benne az órák pontosságának növekedése –, amely a világ meghódításában óriási szerepet játszott, egyúttal elvezetett oda is, hogy a természetismeret, a fizika már nagyon pontos kérdéseket tudott feltenni. S mikor ezeket – a már szintén nagyon pontosan elvégezhető kísérletek segítségével – meg akarták válaszolni, zavarba ejtő eredményeket kaptak.

Például azt, hogy a fény sebessége független attól, hogy milyen irányban, milyen sebessen mozgó bolygóról nézzük. Pedig azt mindenki tudja, hogy a vonat hangja függ attól, közeledik-e hozzánk a vonat, vagy távolodik. S akkor már tudták, hogy a fény hullám, csak azt nem értették, mi lehet ennek a vivő közege. S mint ahogy ezt általában a fizikusok szokták, ha nem ismerik, legalább elnevezik.

Így éter lett az ismeretlen, de a tulajdonságaival sehogy sem tudtak zöldágra vergődni a tudósok. Úgy vezeti a hullámot, mintha szilárd lenne, és annyira akadályozza a benne mozgó testeket, mintha ott sem lenne. Talányos

kérdés! Aztán itt van az energia. A rejtélyes fekete-test-sugárzás energiaeloszlására vagy a fényelektromos jelenségre – hadd ne fejtsem ki itt részletesen, mi is ez a kettő – semmiféle más magyarázat nem maradt, mint hogy a XIX. század mindent összekötő és megmagyarázó bűvfogalma, a helyzeti és a mozgási energia nem folytonos, hanem kis csomagokból áll. Erre mondta Károlyházy Frigyes tanár úr az egyetemen, ilyen, amikor a rántott hús lelóg a tányérról. Komolyan veszünk egy, a mindennapi tapasztalatok alapján kikristályosodott gondolati rendszert, merjük a saját elképzeléseinket hihetetlen pontossággal számon kérni a természetet, és mindez olyan világba vezet el minket, ahol ezek az elképzelések már fabatkát sem érnek. Akkor most, hogy ketté ne szakadjunk, melyik kezét engedjük el?

Ennek a kérdésnek a megválaszolásában döntő szerepet játszott a matematika, amely akkorra már szintén létrehozta a maga világegyetemét. S a tudósok a döntő pillanatban azt mondták: ugyan nem tudjuk, hogyan lehet, hogy az elektron részecske és hullám egyszerre, de amíg ez magyarázatot ad az anyagok által elnyelt és kisugárzott fény hullámhosszára, addig ez az egyenlet írja le az anyag viselkedését, bármilyen örültségnek tűnik is. S megjelentek a tojásfejűek, akik a köznapi halandók számára megközelíthetetlen világban éltek, s egészen addig nevetség és megvetés tárgyai voltak, míg az államférfiak rá nem jöttek, hogy ők döntenek a jövő csatáit. Innentől kezdve aranyban mérték a szolgálataikat, vagy táborokba rejtették őket, s ők a tudomány sajátos elzárt világában létrehozták mindazt, ami ma körülvesz, kényeztet, megment és tönkretesz minket. S megtanítottak minket arra, hogy a világban a fénysebességen kívül minden más viszonylagos, relatív. Ha elég gyorsan mozog hozzánk képest egy űrhajó, akkor ott lassabban járnak az órák, és nagyobb tömegűek az űrhajósok, de sajnos ezt csak mi látjuk így, ők 'normálisnak' érzik a saját világukat, és 'abnormálisnak' a mienket. S e furcsaság oka mindössze kettőnk rendszerének viszonyában van. Így aztán megérkezhetnek hozzánk az űrből olyan nagy energiájú részecskék, amelyeknek a mi időnk szerint már útközben fel kellett volna bomlaniuk, s ha kellően nagy csillag mellett halad el, a fénysugár útja is – amely a definíció szerint maga az egyenes – lehet görbe.

Új időket élünk, új lehetőségekkel és fegyverekkel, új színpadon folyik ugyanaz az előadás, mert ami nem változik, az az örökkévaló, amely mindezeket túl van, s amely titkait nem rabolja el tőlünk. Csak rajtunk múlik, mi lesz az ára, hogy ily messze merészkedtünk.

Vargha Magdus

Hát érdemes órát venni?

Kicsit groteszk kroki a karóra idő bilincseről

Sosem sikerült a magam számára is megfogalmazni: mi az idő. Nem azt, hogy a szó fizikai vagy filozófiai értelmében mi az idő, mit jelent a lelkünknek, a testünknek vagy a karóránk-nak – nem. Csak azt keresem hiába, hogy személy szerint nekem mit jelent.

Nem azóta vagyok ilyen tájékozatlan, bamba, elveszett, amióta (talán valamikor júliusban) elvesztettem a karórámat. Az a gyanúm, hogy egy taxiban levettem a csuklómról, mert örökké zavart az időnek ez a bilincse. De lehet, hogy csak allergiás volt a bőröm az óraszíjra, ezért amikor csak lehetett, letettem; kocsikban – ha elől ültem – a kesztyűtartóra. Mindig a Telc 5-ös taxival jártam, ha tehát egy „teleötös” taxis talált nyáron a kesztyűtartón egy olaszos nevű (Cerutti) svájci időmérőt, az én időérzékemet találta meg. Nagyon hántam, s nem azért, mert szép, drága óra volt, és nem is azért, mert búcsúajándékkul kaptam a Budapest Médiaintézettől és neves főnökétől, amikor lemondtam a további oktatói munkáról, bár azt nagyon szerettem.

Le kellett mondanom, mert orvosaim akkor kiltottak a tömegközlekedésből, nehogy újabb vírusfertőzést szedjek fel. Ugyanis éppen kivájtak kicipeltek nagy nehezen a legmélyebb gödörből... Úgymond, egyébként nem kötöttek volna nagy összegben fogadást az életben maradásomra.

Na most: én Piliszentivánon lakom, Óbudától jelesül északra – a Budapest Médiaintézet pedig Kispesten lakozik, közel Kőbányához. Tehát keresztül-kasul kellett járnom a fővárost, hogy eljussak a diákjaimhoz. A normális menet ez volt: a szomszéd műegyetemista vezet az ócska, tizenöt éves Lada-Szamarámat, levisz a vörösvári állomásra, bevonatozom Pestre, átülök a metróra, elzötyögök a Határ út állomásig, ott felszállok a villamosra, három-

négy megállónyt sárgállók, a József Attila utcáig elcaplatok, tíz órát dolgozom, s utána ugyanez fordítva: haza. De hát orvosilag nekem akkor tilos lett a vonat, a metró, a villamos.

Akadtt egy rendes pilisvörösvári taxis, aki azt állította, hogy neki tökéletesen megfelel olyan időpontban indulni be Budapestre, amely reggel nekem is alkalmas, és – mit ad a szerencse – éppen akkor érik meg neki az idő a hazatérésre, amikor én is befejeztem az utolsó, a tizedik aznapi órámat. Ezért a véletlen egybeesésért olcsóbban is számított meg, tehát végül kerestem annyit, amennyit az oktatás öröme megért, mert pénzem nemigen maradt az útiköltség levonása után. Ez is, meg az állapotom arra készítetett, hogy lemondjak.

Meg kell vallanom, a médiaintézet azért nagyon is kitett magáért. (Lehet, hogy én voltam az első nyugdíjasa?) Akkor jelent meg válogatott Diurnuskötetem – az 1985–1990-ben a Magyar Nemzetben megjelent írásaimból válogatta jó barát, szigorú kolléga. A kötet előszó-írója mondta az egyik beszédet, az utószó szerzője a másikat a diákokkal zsúfolt díszteremben. (A zsúfoltság szerintem nem volt teljesen spontán, sejtem, hogy ki és kik szervezték kedves-lelkesen a tanár kollégáim közül, ketten, volt tévések, stúdiósok). Havas Henrik bebizonyította, hogy szónoki erényei is vannak, meg képes őszintén meghatódni. (Ez volt a meglepetés.) Ő adta át emlékül a méregdrága svájci órát, amelynek kiválasztásában az országosan nagyra becsült TV-stúdiós kolléganő jeles szerepet játszott.

S mert az öröm sem jár egyedül, hanem legalább párban: új kötetemből ott vagy hatvan példányt vettem meg, dedikáltam is őket, s különös örömmre szolgált, hogy ott járt erre az alkalomra egy népes kolozsvári mediaszakos diákcsoport is. A közönség soraiban sok közeli jó barátot fedeztem fel.

Ép ésszel és saját akaratból nyugdíjba vonulni, csak azért, mert hosszú az út, és már nehezen bírom kora reggeltől késő estig, meg drága a taxizás – hát ez nagy gonoszság a sorstól. Különösen, mert jól éreztem ott magam, a Sallai-ikreket sosem fe-

lejtem el, a tanulmányi osztály jó hangulatát, s a többiek kedvességét, sok tanár kollégát, akikkel bajban helyettesítettük is egymást. Rengeteg diákomra emlékszem, közülük többen már főszerepeket játszanak, akik főszerkesztők lettek, küldik a lapjukat is.

Magyarán azonban: kaptam egy karórát, de elvesztettem az időérzékemet.

Azóta ugyanis csakis a Bálint György Akadémia tanévnyitó előadását tartom meg, és államvizsgázatok; külső elem, amely megszabná időm határait, nemigen van. Az utolsó a karóráam volt.

Jó élmény mindig a lapzárta. Bepörgök tőle, és megihlet. Ha muszáj, még gondolata is van az embernek. Amikor leül a szövegszerkesztőhöz, még a leghalványabb, -incifincibb ötlete sincs, rájön, hogy az egész világegyetemet lyukas pingponglabdának nézi, és ő rajta a lyuk. Maximum az jut eszébe, hogy álmában kártyázó békaporontyok veszekedtek, de hát róluk azért mégsem lehet vezércikket írni. (A barátját lebesúgózták, holott siketnéma. Milyen besúgó lehet egy siketnéma? Ez sem vezércikk-téma.)

Lapzárta, határidő, terminus előtt úgy sűrűsödik az idő, mint a robbanó benzingőz. Hajtóerővé feszül bennünk. Olyasmik is eszébe jutnak az embernek, amikből világszahadalom lehetne. De nem érdekel ilyenkor a találmány és a pénz; a cikk elkészülte, ha tízezredik írásom, akkor is: önmegvalósítás, karrier, bizonyítéka annak, hogy ha kell, öregem is meglehetősen célzok. A világ körülöttem elsüllyed, 5000 leütéssé alakul át, és már majdnem megvagyok, amikor szól a telefon, „bejött” az esemény, száz halott valahol (Irak, Bali szigete vagy a XIII. század) – egyelőre nem kell a cikk. Hála Istennek.

És azzal a készülő robbanás helyében: úr. Bombányi úr. Időüres tér. Teretlen idő. Felesleges vagyok, mert nem működöm. A cikk, amely imént még az arcképem volt, a nagyvilág volt, a mindeuség – üres, ócska kalapdoboz. Tele nyüvekkal. Undorító. Miket voltam hajlandó leírni hiúságból, szereplési viszketegségből, s mert be akartam bizonyítani: egyéniség vagyok és érdekes.

Rettentő pókféle az újságíró meg az író; fonalat gyárt. Azokból mások szönek valamit.

Az alkotó az olvasó. Aki persze a nálam ezerszer nagyobbakat sem veszi figyelembe, benne is elégett már néhány ezer alexandriai könyvtár.

Az a karóra állítólag százharmincezer forintba került. De lehet, hogy többé. A Pulitzer Alapítvány egyik antológiája flekkenként jól fizetett, ha nagy terjedelmű írást rendelnének legközelebb, abból megvásárolhatnám. Mennyi időmbe kerül annyi oldal megírása? Egy életbe, bizony.

Hát érdemes órát venni?

Bodor Pál (Diurnus)

BERZSENYI DÁNIEL

Barátimhoz (I.)

Én is éreztem, s tüzesen szerettem,
Éltem a föld szép örömit, barátim!
Barna fűrtim közt szerelem s vidámság
Myrtusi nyíltak.

Repdezett szívem kies édenében:
Mint ama boldog ligetek lakója,
Már midőn a porkötelet lerázta
Léthe virányin.

A szilaj lélek, rekeszét kitörvén,
A nap útján túl magasan csapongott,
S mint az aetherben lakozó rideg sas,
Földre se nézett.

Mennyi tündér báj s ragyogó kilátás,
Mennyi andalgó öröm és reménység
Rengetett, édes Csalatás! öledben
Mágus erővel.

Álmaim tűnnek, leesik szememről
A csalárd fátyol, s az aranyvilágnak
Rózsaberkéből sivatag vadon kél
Zordon időkkal:

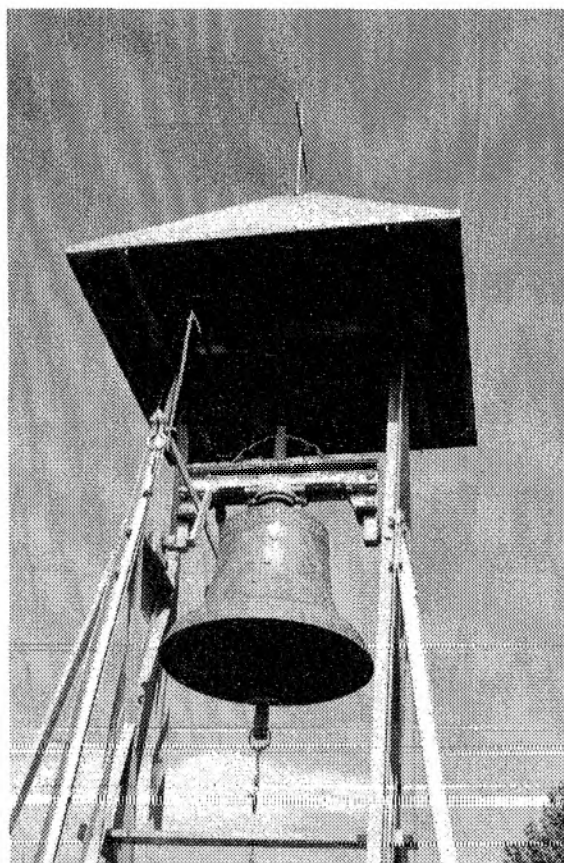
Hol csak a külszín fedí a valóság
Pusztá országát bibor állapelben;
Ámde a bölcsnek beható szemével
Játszani nem mer.

Látja a Virtust letapodva nyögni,
Látja a Bűnnek koronás hatalmát,
Sokrates méregpoharát s Tibérnek
Trónusa mocskát;

Látja, és keblét szomorún bezárja.
Nem szeret semmit, de nem is gyűlölhet;
Szíve óhajt még, de üres vadonban
Hal ki nyögése.

**ÖTÉVES A MEZŐ
UTCAI TEMPLOM**

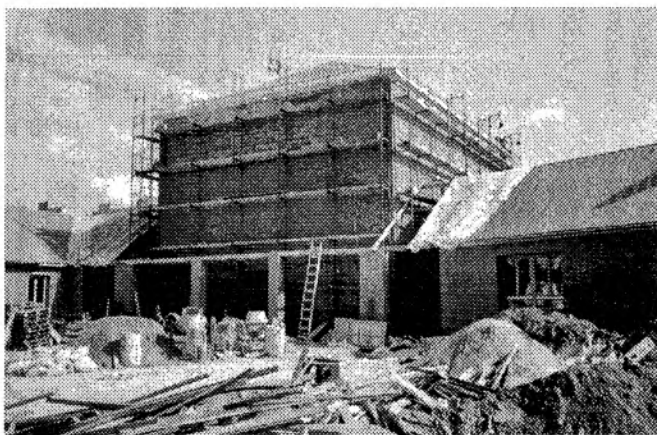

**A Csillaghegyi Evangélikus
Egyházközség története**

Bár a lutheri reformáció már a 16. század húszas éveiben tért hódított Budán, a magyar történelem viszontagságai következtében a 18. század legvégéig nem volt evangélikus egyházközség a mai főváros területén. Kezdetben a Pesti Evangélikus Egyház temploma adott ott-hont a Pest-Buda területén élő evangélikusoknak. Budavárban az első templom, amely a régi Honvédelmi Minisztérium helyén állt, rövid ideig szolgált istentiszteleti célokra, a Bécsi kapu téri templom a 19. század utolsó évtizedében épült meg, máig közös hajléka a magyar és a német ajkú evangélikus híveknek.

Az I. világháborút követő két évtized jellegzetessége, hogy mind a fővárosban, mind szerte az országban építkezni kezdenek az erre képes tehetősebb gyülekezetek, maga az építkezés válik önállósodásuk feltételévé és következményévé. Így jön létre Óbudán, később Lágymányoson, illetve Csepelen és Budafokon önálló templomos gyülekezet.

1928 – a zászlót tartó bárány alatti évszám a gyülekezet minden hivatalos iratán ott látható. A

pecsét hirdeti: több mint 75 esztendő, háromnegyed évszázad áll a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség mögött is.

Pedig ez a dátum még a III. kerület másik evangélikus közösségének a történetéhez tartozik: „1928. ban a szórványok gondozására missziói s. lelkész állást szervez a gyülekezet” – írja a Budapest Óbuda-újlaki Evangélikus Egyházközség 1909 és 1951 közötti történetéről szóló összefoglalás. Az 1929. január 13-ai jegyzőkönyv már a Mohr Henrik óbudai lelkész és Pusztay József segédlelkész által gondozott fiókegyházközség első rendes közgyűléséről ad hírt. Az óbudai gyülekezet történetében az 1932-es évről pedig ez olvasható: „Az év legfontosabb eseménye: Megalakul a gyülekezet szórványaiból a missziói egyházközség. Még nem is olyan régen Óbuda kérte el magát Budától és ime 23. év múlva 1932. június 20-án a fiatal III. kerületi egyházközség elindítja a tőle északra fekvő községekben lakó hiveket Mikler G. [usztáv] Sámuel lelkész vezetésével mint missziói egyházközséget.” Az északi települések önállósodásával egy időben Budapest déli határán, Dunaharaszti körzetében is missziói egyházközség alakult.

1933. január 8-án Csillaghegyen sor került az egyházközség alakuló közgyűlésére, melynek jegyzőkönyve arról számol be, hogy Csillaghegy a hivatalból tagok mellett hat, Szentendre öt, Pilisvörösvár négy, Pomáz kettő, Budakalász pedig egy választott taggal vett részt a képviselő-testület munkájában, Visegrád és a pilisi hegyvidék pedig egy-egy tagot küldhetett. Az öt nagyobb lélekszámú szórvány a saját presbitériuma által meghatározott összeggel járult hozzá a missziói lelkész, a Salgótarjánban született, 1930-ban lelkésszé szentelt Mikler Sámuel fizetéséhez. Az egyházközség felügyelőjévé a helyi felügyelők korelnökét, Mezriczky Eleket, jegyzővé Bubán István választották. Megállapodtak a lelkészi munkakör feladatairól és az istentiszteleti rendről is: Csillaghegyen minden hónap második és negyedik vasárnapján délelőtt 11 órakor, a sátoros ünnepek első napján, nagypénteken és a reformáció ünnepén tartottak istentiszteletet, Pilisvörösváron a hónap első és harmadik vasárnapján délután 3

órákor, illetve a sátoros ünnepek második napján, Piliscsabán havonta egyszer került sor istentiszteleti alkalomra. „Az összes funkciók nyelve magyar” – a többnemzetiségű egyházban ez a mondat nem magától értetődő tény fogalmaz meg.

A meghívó 1933. április 2-án, Judica vasárnapján 10 órára, a csillaghegyi állami elemi iskola nagytermébe hívogatta a vendégeket „Nagy-tiszteletű Mikler Sámuel lelkészi hivatalába való beiktatására”-ra. Ezen az alkalmon adták át a gyülekezet első lelkészének híványát, amelyben felsorolták a bányai egyházkerülethez, a budapesti egyházmegyéhez tartozó „Csillaghegy–Szentendre (Pilishegyvidéki) missziói kör” településeit Békásmegyér-Csillaghegytől a pilisi és a Duna jobb partján fekvő falvakon át egészen Visegrádig. A csillaghegyi fiókegyház évi 600 pengővel, Pilisvörösvár 250, Szentendre 200, Budakalász és Pomáz 120-120 pengővel járult hozzá a lelkész fizetéséhez.

A harmincas évek a növekedés-gyarapodás éveit jelentették az egyházközség számára. Az egyházmegyei és az egyházkerületi iktatókönyvek tanúsága szerint már 1931-ben, tehát az önállósodás előtt templomépítési tervek foglalkoztatták a gyülekezet elöljáróit: az egyházmegye iktatókönyvében 1931/633-as számon templomépítési államsegély kérelme szerepel a csillaghegyi fiókegyház számára. 1933-34-ben aztán megszorodtak a beadványok a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz, csakhamar a telket is megvásárolta a gyülekezet. 1935-ben – jóllehet nem adták fel a templomépítés tervét sem – mégis úgy döntöttek, hogy megvásárolják a Mátyás király úti villát. Az imaházzá és lelkészlakássá alakított épületet Raffay Sándor bányakerületi püspök szentelte fel. Ez a különös, szakrális funkcióktól idegen ház adott otthont a gyülekezetnek közel hetven esztendőn keresztül, egyrészt lehetőséget, biztos hátteret teremtve a gyülekezeti munkához, másrészt határt is szabva annak azon a területen, amelyen a század második felében épülő hatalmas lakótelepek a maguk szekularizált világával az egyházat is rákényszerítették arra, hogy megteremtse az egyházi lét sajátos új formáit, és

új beszédmodot alakítson ki. 1936. október 30-án, reformáció előestéjén a Szlezák László harangöntő mester által készített harangot, 1939. szeptember 24-én pedig az idős asszonyokból álló kis munkaközösség, az ún. Varróka által adományozott harmóniumot avatták föl.

Az 1940-es évek első felében a csillaghegyi és a szentendrei egyházközségek elnöksége azt a kérését terjesztette az egyházmegyei elnökség elé, hogy az egyházmegye járuljon hozzá a két gyülekezet különválásához, Csillaghegy anyaegyházzá, illetve Szentendre önálló missziói egyházközséggé alakulásához. „A tervzet szerint Csillaghegy anyaegyházhoz tartozna Pilisvörösvár fiókegyház és néhány szórvány. Csillaghegy az óbudai híd épülésével nagy fejlődés előtt áll. Adójövedelme most 3000 pengőre becsülhető lesz, mert a lelkésznek lesz módja arra, hogy a híveket összeszedve a rendszeres adózásra nevelje. A lelkészi állásnak anyagi bázisa lesz az egyházközségtől hiványilag biztosítandó összeg, az államtól most élvezett és még kimunkálható kongrua és az egyházmegye részéről megszavazandó 1000 pengőnyi segély. Mind-czok számbavétele mellett [...] szabad lakás és havi 350 pengő fizetés biztosítható”. Az anyagi és a lélekszámbeli gyarapodás mellett feltehetőleg a két gyülekezet közti rivalizálás is oka lehetett a döntésnek. Az 1943. május 9-én tartott gyülekezeti közgyűlés által jóváhagyott határozathoz június 24-én adta elvi hozzájárulását az egyházmegye évi rendes közgyűlése, október 14-én pedig az egyházkerület közgyűlése hagyta jóvá Csillaghegy „anyásodását”. Mikler Sámuel távozása után,

1944 júniusában Farkas Lajos lett a megbízott lelkész, ő azonban csak 1945. január 5-éig gondozta a gyülekezetet, június 10-én le is mondott állásáról. Átmenetileg ismét Mikler Sámuel, 1945 áprilisától pedig először esperesi megbízással, később beiktatott lelkészként Kaposvári Vilmos látta el a szolgálatokat.

A háború lezárása az addig fejlődőben, felfutó ágban lévő gyülekezet életében is változást hozott. „A gyülekezeteket általánosan jellemző baj Csillaghegyet sem kerüli el, ugyanis bizonyos mértékben kifogásolható a gyülekezeti istentiszteleti látogatottság száma. A kis imaház vasárnaponként ugyan nem mondható üresnek, de a hétköznapi istentiszteleti látogatók száma bizony nagyon gyér”. Kapos-

vári Vilmos jelentése, amelyet 1945 augusztusában írt az esperesnek, már előrevetíti az elkövetkezendő évtizedek gondjait: kisgyülekezeti lét a város peremén, amelyben a nagy remények semmivé lesznek a napi küszködések közepette. Ennek mintegy szimbolikus jele volt, hogy a pénztelenség évtizedeiben is dédelgetett álm – hogy a meglévő épület mellett a neogót stílusban tervezett kis templomot megépítsék – 1971-ben végképp szétfoszlott: a gyülekezet telkét egy fillér kárpótlás nélkül kisajátították az épülő-bővülő Szentendrei út számára. Úgy tűnhetett, immár lehetetlen kitörni abból az életformából, amelynek kereteit az imaház mindenféle nagy létszámú alkalmat lehetetlenné tevő adottságai, illetve az anyagyülekezet és a fiókegyházból immár szórványra fogyott települések anyagi gondjai határoztak meg, – miközben a Mátyás király úti épület a 70-75 ezer lakosú Észak-Óbuda

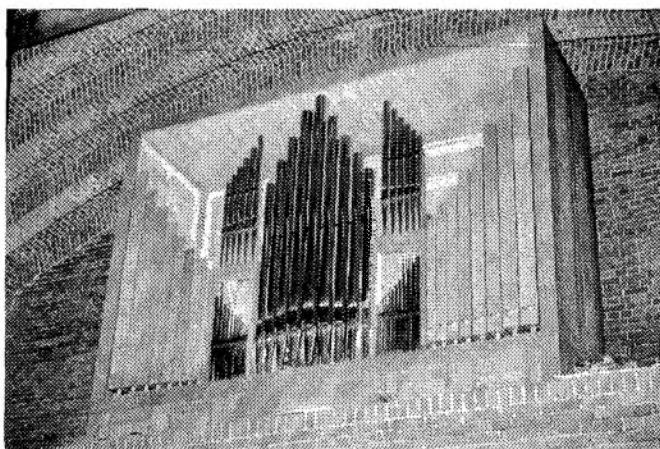

egyetlen evangélikus istentiszteleti helye volt Közép-Európa legnagyobb lakótelepe szomszédságában. Ezen a helyzeten nem változtatott az sem, hogy a hosszú évtizedek után nyugdíjba vonuló Kaposvári Vilmost 1981-ben Benkő Béla, korábbi vasi esperes váltotta a lelkészi szolgálatban. Ő 1987 végén – betegeskedés után, mégis váratlanul – meghalt, s 1988. január 3-ától Donáth László lett a gyülekezet helyettes lelkésze, akit október 22-én iktatott be Szebik Imre esperes a parókus lelkészi állásba.

A következő néhány évben komoly pénzeket igénylő munkák zajlottak a Mátyás király úti épületben. Ezek ugyan nem adtak módol terjeszkedésre, de feltétlenül szükségesek voltak ahhoz, hogy legalább átmeneti-

leg lakható-használható maradjon az épület: bevezették a gázt, az emeleten lelkészlakást alakítottak ki, fürdőszobát építettek, majd 1993 és 1995 között először az imaterem, később a lelkészlakás ablakait cserélték ki. Az új ablakok némileg szűrték a zajt, de az is világossá vált, hogy hosszú távon az épület nemcsak a területi korlátok miatt, hanem a hatsávós Szentendrei út szinte elviselhetlenné nőtt forgalma miatt is alkalmatlan a gyülekezet kultikus-közösségi céljaira és lakás számára.

A gyülekezet lelkészei hosszú évtizedeken keresztül tömegközlekedéssel, leginkább vonattal látták el a szórványok gondozását, jöllehet Csillaghegy volt Budapest egyetlen olyan gyülekezete, amelynek a város határain kívül estek a szórvá-

nyai. 1992-ben aztán az egyházközség megkapta első szolgálati gépkocsiját, amellyel könnyebbé vált a korábbi évekhez képest némileg átalakult helyzetben ellátni a Budapesten kívüli feladatokat. Örömben megszűnt a havonkénti istentisztelet, mivel részben kihaltak, részben elköltöztek az ot-tani evangélikusok, 1988-tól viszont Solymáron indult meg az istentiszteleti élet. Itt az újonnan épült református templomban havi rendszerességgel egészen 2000-ig tartott a gyülekezet istentiszteletet. Ebben az esztendőben a helyi evangélikusok istápolásában, összetartásában kulcsszerepet játszó gondnok házaspár elköltözött, ugyanakkor megalakult a Solymárról könnyen elérhető pesthidegkúti missziói egyházközség. Ezért megszűnt a havonkénti alkalom, a sátoros ünnepeket viszont a református gyülekezettel közös ökumenikus istentiszteleten ünneplik a solymári evangélikusok.

Pilisvörösváron és Piliscsabán egészen a közelmúltig még a missziói egyházközség idején bevált módon, kéthetenként, ill. nagyünnepeken került sor istentiszteletre. E két településen azonban mára megfordult a helyzet: Pilisvörösváron a háború után megszűnt az evangélikusság legfontosabb bázisa, a bányatelep, a fiatalok közül sokan beköltöztek a fővárosba, már az ötvenes évekre igen megcsappant az evangélikus hívek száma, fiókegyházból szórvánnyá alakult a gyülekezet. Piliscsabán a kilencvenes években megépült a katolikus egyetem, sokan kiköltöztek a fővárosból, jelentősen növelve a gyülekezet lélekszámát, s átalakultak a településen található evangélikus intézmények is. A korábban súlyosan fogyatékos gyerekeknek otthont adó Bételben az országos egyház belmissziói konferenciaközpontot alakított ki, amelynek területén felállítottak egy hordozható német fatemplomot, ez téliesítve, felújítva a gyülekezeti istentiszteletek és egyéb alkalmak számára is helyet biztosít. A FÉBÉ Diakonissza Egyesület Silo Otthonában pedig dr. Gadó Pál vezetésével mozgáskorlátozottak számára lakást és munkahelyet biztosító, az önálló élet lehetőségét megteremtő korszerű intézmény épült. Ez a növekedés indította el Piliscsabát az önálló-

sodás útján, amelynek első fázisában 2003. január 6-án a gyülekezet szórványból a csillaghegyi anyagyülekezet leányegyházává vált, önálló presbitériumot választott, 2005. május 10-én pedig létrejött az önálló piliscsabai egyházközség.

Az 1990-es évek az anyagyülekezet életében is hatalmas, jelentőségében csak a missziói egyházközség megalakulásához fogható változást hoztak: temploma épült a gyülekezetnek. 1993 tavaszán a presbitérium javaslatára a gyülekezet közgyűlése kimondta templomépítési szándékát. Az egyházközség vezetőinek az evangélikus egyház és a kerületi önkormányzat támogatását is sikerült megnyerniük, s mivel a Mátyás király úti telek erre a célra alkalmatlan volt, eldőlt az is, hogy az új templom Békásmegyeren épüljön. Több lehetőség közül választotta ki végül a gyülekezet a lakótelep, a régi Békás, valamint Csillaghegy határán fekvő, közel 8600 négyzetméter alapterületű telket, amelyen ma a templom áll. A telek 90 százaléka fővárosi tulajdonban volt. Donáth László, aki 1994-től mint e terület országgyűlési képviselője is fő feladatának tekintette a gyülekezet régi álmának megvalósítását, Thurnay Béla akkori másodfelügyelővel együtt elérte, hogy a fővárosi és a III. kerületi önkormányzat ajándékozási szerződésben a gyülekezet tulajdonába engedje át azt a földterületet, amelyen később a templom fölépült. Az 1995. október 31-én a fővárosi önkormányzat által egyhangúlag támogatott ajándékozási szerződés szerint e földön templom, gyülekezeti ház, parókia, valamint szociális, uszadék egészségügyi vagy oktatási intézmény építtessék föl. E határozat után lehetővé vált a telekegyesítés és az érdemi munka megkezdése. A munkálatokat az 1994-ben létrejött Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezet- és Templomépítő Alapítvány kuratóriuma szervezte, a fő irányító dr. Breuer Katalin ügyvéd, később megválasztott felügyelő volt, aki egybefogta a kuratóriumot, az egyházközség presbitériumát és a segítségül hívott szakértőket. Az alapítványt nyolc magánszemély hozta létre: szimbolikus jelentőségű, hogy köztük a helyi gyülekezet Csillaghegyen élő és a város távoli részein lakó tagjai mellett a terület más felekezeti lelkészei, az országos egyház tisztségviselője, valamint a Csillaghegyi Kulturális Egyesület képviselője is megtalálható.

1995 őszén a kuratórium úgy döntött, hogy meghívásos tervpályázatot hirdet, először a templom, a gyülekezeti ház és a lelkészlakás építésére. A beérkezett öt pályamunka közül az országos egyház szakembereiből és a kuratórium tagjaiból álló, Benczúr László vezette zsűri 1997-ben választotta ki Pazár Béla építész és az MNDP Építőművész Kft. munkáját. A még abban az évben beadott engedélyeztetési tervet 1998 nyarán hagyta jóvá a III. kerületi önkormányzat. A következő esztendő az előkészítő munkákkal és a kivitelező kiválasztásá-

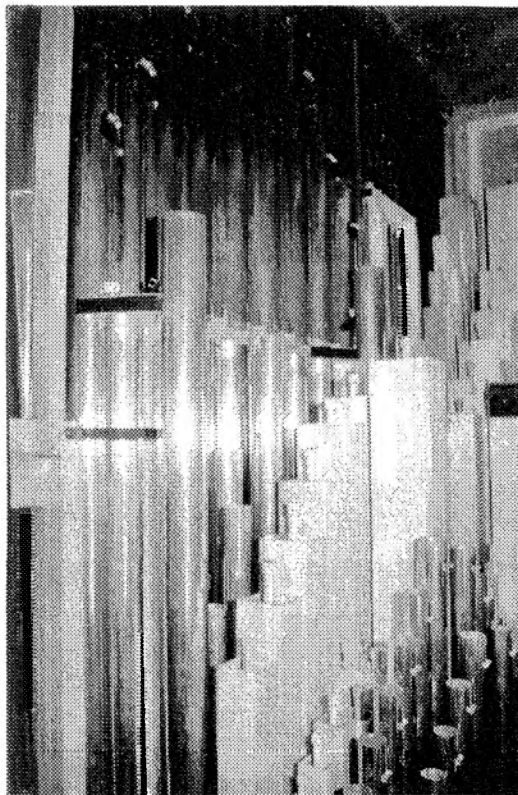
val telt. A kuratórium ekkor is a tendereztetés mellett döntött: a nyílt pályázaton tizenkét kivitelező indult, közülük a Holman Attila vezette Confecto Kft. lett a győztes. A többéves gondos előkészületnek meglett az eredménye: az ünnepélyes alapkőletételre 1999. szeptember 10-én került sor, de maga az építkezés már május 26-án, pünkösd keddjén elkezdődött. 13 hónappal később, 2000 júniusában megtörtént a műszaki átadás, és szeptember 10-én Szebek Imre püspök fölszentelte az épületegyüttest. Az építkezés költségeit a Magyarországi Evangélikus Egyház viselte. A III. kerületi önkormányzat, a kulturális tárca, a Budapest Bank és a Soros Alapítvány támogatása, valamint a gyülekezet híveinek és barátainak adományai a templom és a gyülekezeti ház berendezését és az orgona építését fedezték.

Az épületegyütes középpontjában álló templom (18 x 12 x 9 m) egyik oldaláról egybenyitható a gyülekezeti házzal, másik oldalán a lelkészlak található. Mindhárom épület nyers beledi téglából készült, együtes alapterületük 909 négyzetméter. A templom padjait és székeit Magyarai Éva tervei alapján az Ács Gábor és Ács Mihály vezette Manufactura Kft. készítette vörösfenyőből. A szintén Magyarai Éva által tervezett üveg-vörösréz világítótestek és egyéh, szálciszolt rozsdamentes acélból készült kellékek Félégyházi Károly fémműves iparművész alkotásai. A tardosi vörösmárványból faragott oltárasztal és keresztelőkút készítője az Épület-Kőfaragó Kft. A templomkertben álló harang a gyülekezeti élet folyamatosságát szimbolizálva a liturgikus szerepű tárgyak közül – a kegytárgyak mellett – egyetlenként került át Csillaghegyről.

Már a templom építéskor eldöntötték a gyülekezet előjárói, hogy barokk minták alapján mechanikus, csúszkaladás orgonát készíttetnek. A gyülekezeti központ tervezéséhez hasonlóan ebben az esetben is nyílt pályázatot hirdettek, melyet a Trajtler Gábor, Finta Gergely és Bence Gábor egyházenészekből álló zsűri bíralt el. A műszaki tervek elkészítésére és hangszer megépítésére szóló megbízást az Aquincum Orgonagyár nyerte el. Az orgonaház külső megjelenési formáját ugyanazok az építészek tervezték, akik magát a templomot és berendezését. A Finta Gergely diszpozíciója alapján készült kétmanuálos, 18 regiszteres hangszert, amelyhez hasonló nagyságú a II. világháború óta nem készült Budapesten, 2001. október 29-én szentelték fel.

A magyarországi evangélikusság történetében talán elsőként sikerült e gyülekezetnek, mindazt két év leforgása alatt létrehozni, ami a közösség spirituális, diakóniai és kulturális hivatásának el látásához szükséges.

IN

BERZSENYI DÁNIEL

Barátimhoz (II.)

Már-már félreteszem lesbosi lantomat,
Érzésem felesét s néhai biztosát.
Nem pendíti meg azt már soha semmi tárgy,
Sem nagyság ragyogó nimbusa, sem Chloém
Andalgó szemein gerjedező hevem.
Forró ömledés csalta ki hangjait
A víg reggeli kor rózsavirányain.
Hervad már tavaszom, s bimbai hullanak:
A szép álmodozás kedves alakjai,
A tündér Amathus bájai oszlanak
Éltem gondjai közt, a komoly ész előtt.
Nem kíván koszorús hírt, nevet énekem.
Kész bérem, ha nemes lelkeket érdekel,
És néktek, szeretett nemzetem ékei,
Laurussal fedezett bölcsei! tetszhetik.
Épít, ront az idő lelke, ezer csudát
Szűl, s ismét repülő szárnyaival ragad:
A tí érdemetek s mívetek élni fog,
Amíg egy magyar él a Duna partjain.
Alkotmánytok örök talpkövihez teszem
E morzsát, s az idők harcai közt megáll.

Öt év után

Beszélgetés Breuer Katalinnal, Donáth Lászlóval és Thurnay Bélával

1. RÉSZ

2005 szeptemberének utolsó vasárnapján, allg néhány héttel a Mező utcai templom felszentelésének öt éves évfordulója után Píllsvörösváron, a szokásos kéthetenkénti szórványistentisztelet után ültünk le beszélgetni Donáth László lelkész-szel, Breuer Katalin felügyelővel és Thurnay Bélával, a Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezet és Templomépítő Alapítvány akkori elnökével, hogy felidézzük a kilencvenes évek történéseit, személyes és kisközösségi, gyülekezeti és nagyegyházi eseményeit. Mindazt, ami megelőzte és kísértte, segítette vagy éppen nehezítette, hogy jó hetven esztendő után temploma legyen ennek a közösségnek.

A Mező utcai templom felszentelésének 5 éves évfordulója adja beszélgetésünk apropóját, de a történet ennél sokkal messzebbre nyúlik vissza. A templom története is, hiszen ehhez a történethez hozzátartozik az a tíz esztendő, amely a gondolat, az idea megszületésével kezdődött, amely előkészítette magát az építkezést. És még hosszabb az a múlt, a ti egyházi életetek, kapcsolataitok története, amely a gyülekezetbe kerüléseket megelőzte.

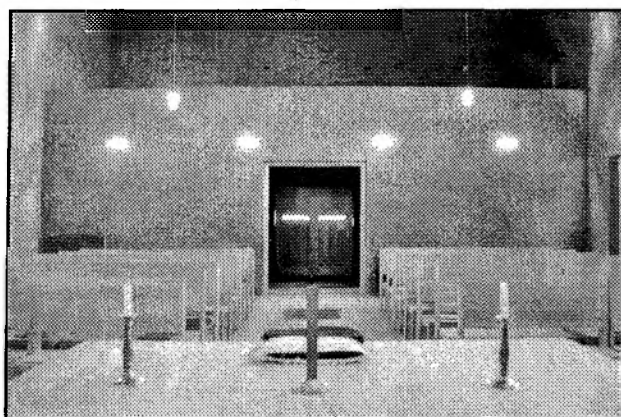
Laci, te 1988-ban lettél ennek a város széli kis gyülekezetnek a papja. Egy olyan gyülekezeté, amelyet sokan halálra ítéltnek tartottak, és amelynek, nem telt bele 15 év, új temploma épült a lakótelep szélén. Béla bácsi, te feleségeddel, Buba nénivel – Schulek Vilmával – néhány évvel korábban költöttél Solymárra, de csak '88 táján kapcsolódtatok be a gyülekezet életébe. Kati, te pedig valamikor a „félidőben“ Deák téri háttérrel jöttél Csillaghegyre. Milyen volt a ti egyházi kötődéseitek, amelynek bizonyára nem kis szerepe volt abban, hogy magatokra vettétek az építkezés terheit?

TB: Kelenföldön születtem és nőttem fel, ott konfirmáltam, lettem a cserkészcsapat vezetője, énekkari tag és presbiter. Kendeh György meghurcoltatását, Botta István eltávolítását, Uzon László lelkész rövid működését és halálát ott éltem végig. Öt Bencze Imre követte, az ő szolgálata idején indult meg a havi egyszeri szenior bibliaóra, elsőként Budapesten a hatvanas években. 1971-ben a Damjanich utcába kerültünk, s mivel mindig fontos volt számomra, hogy bekapcsolódjunk annak a gyülekezetnek az életébe, amelyhez területileg tartoztunk, így történt a Fásorban is, ahol az első kivételével gyerekeink konfirmáltak: énekkari tag lettem, presbiter, később a gyülekezet másodfelügyelője is.

Amikor feleségem asztmája miatt 1985-ben kiköltöttünk a városból Solymárra, nem tudtunk arról, hogy evangélikus istentiszteletek lennének a faluban, ezért a református gyülekezethez kötődtünk. Néhány nagyon fontos egyházi vonatkozású mozzanata volt ennek az időszaknak az életemben: feleségemmel együtt elkezdtük teológiai tanulmányainkat levelező hallgatóként, s akkoriban folyt a solymári református templom építése is. Ennek mozgatója Szigeti László, és felesége, Ilike voltak. Laci bácsi igen érdekes életpályát járt be: hosszú ideig külföldön élt, világi munkakörben dolgozott, színész és üzletember is volt, aztán hazajött Magyarországra. Második felesége biztatására már viszonylag meglelt emberként végezte el a teológiát, s megteremtette ezt a kicsi református gyülekezetet a jelentős katolikus sváb lakossággal rendelkező Solymáron. A új templom terveit én 1986-ban láttam először, egy év múlva pedig már állt is a régi vályogfalú parasztház helyén. Ennek az új templomépületnek és annak a szeretetnek, amellyel Szigetiék fogadtak minket, jelentős szerepe lehetett abban, hogy a solymári evangélikusok otthon lehettek ebben a templomban.

Kati, milyen is a te evangélikus múltad? A belvárosból hogy kerültél Csillaghegyre?

BK: Igen, pontos a kifejezés: nekem valójában evangélikus múltam volt a 90-es évek közepén. A szüleim az óbudai templomban esküdtek össze, ott keresztelték meg engem is, konfirmációi előkészítőre már a Deák térre Keken Andrásához jártam, aki sajnos a konfirmációmon már nem lehetett ott. Abban az évben halt meg. Nekem azonban igen eleven emlékeim vannak róla: ül a Deák téri lakásban az íróasztala mögött, és pipázik. A szüleim ugyanis összejártak Bandi bácsiékkal, annál is inkább, mert felesége, Bözsi néni volt az én óvó né-

nim. A Deák téren persze Kováczházi Zelma néni is hatással volt rám, jó ideig az ő növendéke voltam, még egyetemista koromban is el-eljártam oda, de valójában sem az egyházhoz, sem a gyülekezethez nem kötődtem igazán. 1996-ban Laci temette el édesapámat, ekkor elevenedett fel a kapcsolatom az egyházzal: elkezdtem kijárni a Mátyás király úti épületbe istentiszteletre – akkortájt már komolyan folyt a templomépítés előkészítése –, s ott ragadtam.

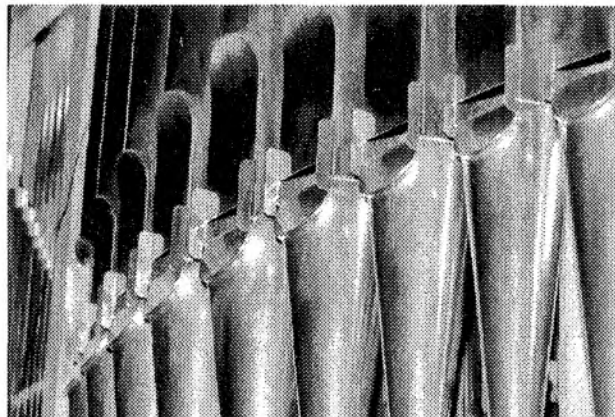
Laci, te már tíz éve lelkész voltál, mikor Csillaghegyre kerültél.

DL: Igen, így van. Az 1974–1979 közötti időszak, amelyet én az Evangélikus Teológiai Akadémián eltöltöttem, leginkább abból a szempontból volt fontos, hogy kijelölt néhány világos, fix pontot, kijelölte számomra azokat az izgalmas kérdéseket, amelyekkel érdemes – akár életfogytiglan is – foglalatoskodni, és megtanultam néhány módszert, elsajátítottam bizonyos magatartásformákat a professzoraimtól, például Pröhle Károlytól vagy Groó Gyulától, akik már meghaltak, vagy éppen az idősebb Fabinyi Tibortól. Groó Gyuláról kevesen tudják, hogy egyike volt a legderűsebb lelkészeknek, hasonlóan a fiatalon meghalt Csengődi Lászlóhoz, akinek a nevét ma már kevesen ismerik, igazi angol úriember volt mindkettő. Paraszt, sőt munkás és nem kevés értelmiségi is akad az evangélikus egyház klérusában, de úriember nagyon kevés.

Több mint 25 év elteltével már világosan látható egy fajta fokozatosság a pályám alakulásában, hiszen félállású segédlelkészként kezdtem Kelenföldön, aztán Budavár és Kelenföld között megosztva folytattam. 1981 után hosszú időre Borsod megye következett: miskolci segédlelkészkedés, helyettes lelkészség Ózdon, Kazinbarcikán és Sajóközán. Miskolc kivételével nagyon kicsiny, szegény gyülekezetek ezek, s nekem mindenhol tovább kellett mennem. Aztán németországi ösztöndíjam után kiegészítő lelkészként dolgoztam Budahegyvidéken és Csepelen.

Én nem azért iratkoztam be 1974-ben a teológiára, mert pap akartam lenni. A teológia tudománya érdekelt, annak is egy speciális területe, a judaisztika és a hebraisztika, illetve kapcsolódó segédtudományaik, a filozófiatörténet, a hermeneutika vagy a rendszeres teológiában a szociáletika. De ez a tudományos pálya nem teljesedett ki. Ami viszont kiteljesedett, az soha nem volt céltom, hogy tudniillik a praxisban megtanulni mindent, amit meg lehet tanulni. Sokfajta parókus lelkész mellett dolgoztam, sokfajta főnököm volt, a néhai Bencze Imrétől a hamarosan nyugdíjba kerülő Szebik Imréig, akiktől sok mindent ellestem, elsajátítottam, – akár tagadásként. És megtanultam azt is, hogy a gyülekezet nem arra való, hogy az ember, mint egy lavór langyos vízben, eléledgeljen

benne. A gyülekezet nagy-nagy kísérleti telep, ahol az emberek különféle igényekkel, értékekkel, tradíciókkal annak érdekében jönnek össze rendszeresen, hogy ebből Isten országának titka valamiképpen nyilvánvalóvá váljék. Ebben a folyamatban a lelkészeknek – jelen esetben nekem – különleges szerepe van, de nem abszolút, és nem kizárólagos.

És még egy jellemző különössége volt az én elmúlt évtizedeimnek: én ezt a hivatást úgy választottam, hogy a legszűkebb családi-baráti körben ezzel szinte mindenkivel konfliktusba kerültem. Családunk kritizáló hajlamú barátai számára érthetetlen dolog volt, hogy mit akarok én az egyházzal, már azt sem nagyon tudták, hogy milyen is az, vagy hogy létezik-e egyáltalán. De a mai napig nem emésztette meg az evangélikus egyház sem ezt a döntésemet. Érthetetlen volt és marad számukra az az ellentmondás, amely az én léteemben egzisztenciálisan adott. Hogy tudniillik azzal a családi háttérrel, múlttal szabadon és felnőttként döntöttem arról, hogy evangélikus, és hogy evangélikus lelkész akarok lenni. A magam meggyőződésén és hivatásválasztásán kívül semmiféle kényszer nem tart már ezen a pályán.

Ennek a döntésnek az is egyenes következménye, hogy amikor 1987. december 31-én Benkő Béla, a csillaghegyi lelkész váratlanul meghalt gyomorvérzésben, és meg kellett oldani ennek a gyülekezetnek a helyettesítő lelkészi szolgálatát, akkor Nagy Gyula püspök kérésére én ezt elvállaltam, olyan körülmények között, amelyek az akkori életemet meghatározták: két és fél éven át Albertfalváról jártam ki Csillaghegyre és a gyülekezethez tartozó többi helyre, Rómaifüldőre, Békásmegyerrre, és azon túl Solymárra, Piliscsabára, Pilisvörösvárra, Ürömpre és még ki tudja, hová, ha hívtak.

Amikor lehetőségek nyíltak Csillaghegyre költözni, már jelentősen megváltozott a gazdasági-politikai rendszer Magyarországon. Nagy valószínűséggel nem ülnék itt, és nem beszélgethetnék a templom és parókia építéséről, ha ez nem történik meg.

DL: Én nem abban látom a 15 évvel ezelőtti események fontosságát, hogy azok makroökonómiai vonatkozásban mit indítottak el, mit változtattak

meg, hiszen ezekhez a folyamatokhoz nagyon sok keserűség és nyomorúság is tapadt. Még nincs itt az ideje értékelni, méltatni ezt az időszakot. Az az érdekes, hogy a mikrotársadalomban is egészen új motivációk születtek, új energiák szabadultak fel, új szerveződések jöttek létre. Minden igazán jelentős változás alapját – és ezért jött létre a piliscsabai egyházközség is, ezért teremtődött meg a békásmegyeri gyülekezeti központ is – a bázisdemokrata közösségi szerveződések jelentik.

TB: Valóban, a változást olyan emberek idézték elő, mint például Buba, aki nélkül Solymáron sem indult volna meg az előzményeket nézve váratlanul erőteljes gyülekezeti élet. Mi férfiak hiába erőlködünk volna, ha ő sorba nem látogatja az általa ismert és kiderített összes evangélikust, ha levelet nem ír minden hónapban, ha alkalomról alkalomra újból nem hívogat, esetleg még egyszer és újra becsöngetve, odatelefonálva, ha nem készíttet minket arra, hogy alkalmak legyenek. Hiszen volt a solymári szörványban keresztelő, konfirmáció is, esküvő is, házi összejövetel fehér asztal mellett.

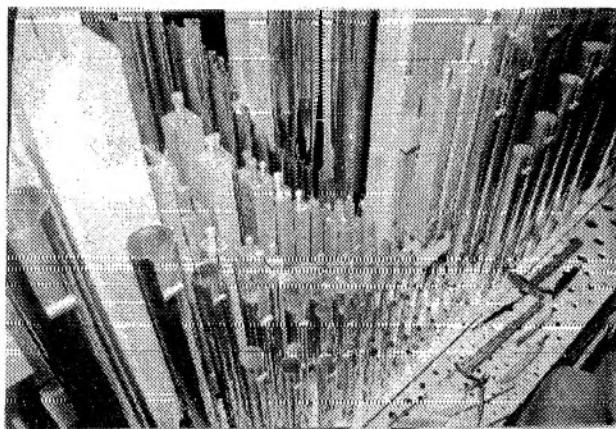
Abban, hogy 5 éve felépült a gyülekezeti központ, a gazdasági-politikai háttér megváltozása mellett nyilvánvalóan a személyes elkötelezettség szerepe döntő fontosságú. Aktivitás, odaszánás kellett ahhoz, hogy ténylegesen megtörténjenek azok a dolgok, amelyek elengedhetetlenek voltak. Ti hárman voltatok azok, akik időtökből, energiátökből, szellemi-lelki-fizikai kapacitásökből a legtöbbet áldoztatok azért, hogy ez a templom, gyülekezeti ház és parókia felépüljön. Volt-e ebben a számotokra is új helyzetben és feladatban jelentősége, haszna a mögöttetek lévő múltnak, azoknak az egészen különböző tapasztalatoknak, amelyekről az imént szóltatok?

BK: Én ennél a személyes múltnál sokkal fontosabbnak tartom azt a légkört, amely körülött engem Csillaghegyen. Amikor 1996 után lassan bekapcsolódtam a gyülekezet életébe, egészen elragadott valamiféle lendület, amelyet az első pillanattól kezdve pontosan éreztem. Emlékszem, az első istentiszteleten, amelyen Csillaghegyen részt vettem, a lelkész meglentgett egy papírt, hogy most kaptuk meg a földhivatalból a földbejegyzési okmányt a békásmegyeri földről. És aztán szinte minden alkalommal elhangzott valami újabb hír. Én akkor még alig tudtam valamit az elképzelésekről, tervekről, az embereket is alig ismertem, de az teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy itt valami jelentős dolog történik, hogy adott, létezik valamilyen konkrét cél – történetesen egy templom felépítése –, és ez a feladat egyszerűen várja az embereket. Valójában ez a várakozás, ez a nyitottság volt a leginspirálóbb: ha ehhez neked kedved van, és úgy érzed, szeretnél benne részt venni, senki sem akadályoz meg, ott a lehetőség, kapcsolódjál be.

És ahogy visszagondolok erre az időszakra, meggyőződésem, hogy nagyon sokan ekkor köteleződtek el a gyülekezet mellett, nagyon sok em-

beri-baráti kapcsolat alakult ki a közös munkálkodásban, olyan kapcsolatok, amelyek ma már elválaszthatatlanok a gyülekezet közösségétől, elidegeníthetetlen részei annak. Olyan közösség alakult, formálódott ki Laci vezetésével, amelyben semmi jelentősége nem volt annak, hogy mi a háttered, honnan és milyen múlttal jössz. És az sem érdekelt senkit, miért akarsz te ebben részt venni. Hogy kompenzál-e valamilyen sikertelenséget az életedben – hiszen számtalan példa akad erre. Vagy valamilyen elfoglaltságra van szükséged, hízeleg neked, hogy szükség van rád. Vagy elhivatottságból: hú, de régen akartam már templomot építeni, hopp, most éppen itt az alkalom! Mindez teljesen lényegtelen volt. Egyszerűen: részt lehetett benne venni. És pontosan ez a magyarázata annak, hogy három ilyen egészen eltérő indíttatású ember dolgozott-dolgozhatott együtt irányítóként a templom építésében, mint mi hárman. Itt az volt mindennek az alapvető meghatározója, hogy valaki akart-e, vagy sem.

És még egy fontos momentum: ugye jól tudom, hogy ez volt az első evangélikus templom, amely Budapesten a háború után épült?

TB: Farkasréten, a temető bejáratával majdnem szemben áll az a kicsi protestáns templom, az már korábban megvolt, de az egy átalakított, eredetileg nem szakrális célokat szolgáló épület. Ezt leszámítva valóban a békásmegyeri az első, de azóta az egyházmegyében még három új templomot szenteltek fel: a Kékgolyó utcában, Budaörsön és Szentendrén. A Pesti egyházmegyében persze egy sem épült, hiszen ott nem is volt szükség új templomépületre.

BK: Igazából nem dicsekedni akartam az elsőségünkkel, hanem azt világossá tenni, hogy már a kilencvenes évek közepén, amikor még nemigen lehetett látni, hogy egy ilyen hatalmas munkálatnak megteremtődik-e a pénzügyi háttere, nagyon komoly lépéseket tett a gyülekezet annak érdekében, hogy amikor a lehetőség megadatik, minden készen álljon. És amikor 1998 után a Magyarországi Evangélikus Egyház olyan pénzforráshoz jutott, amelyből ezt a munkát finanszírozni lehetett, mi

kész terveket és engedélyeket tettünk le az asztalra. Nem lehetett mást csinálni, legalábbis akkor nem lehetett mást csinálni, mint támogatni a templom megépítését. Ezzel a lépéssel előztük meg a többieket, de ezt nem adták könnyen: komoly hit és nagyon nehéz, küzdelmes munka állt mögötte.

Kik vettek részt ebben a munkában rajtatok kívül? Kik voltak akkor az egyházköztség és az alapítvány vezetői, tisztségviselői?

DL: Amikor engem 1988-ban parókus lelkészé választott a gyülekezet, az akkori felügyelő, dr. Felkai Vilmos állatorvos és a gyülekezet jegyzője, akik ezzel a döntéssel nem értettek egyet, lemondtak, Felkai vissza is tért az eredeti gyülekezetébe Óbudára. Mellette a másodfelügyelői tisztséget a Leányfalun lakó Óvári Mihály töltötte be, de ő ennél többet nem vállalt, s igen hamar – akárcsak a gondnok Lekeney Pali bácsi is, aki hallatlan munkabírással és energiával dolgozott a gyülekezetért – meghalt, mindketten nagy-nagy úrt hagytak maguk után. Felkai Vilmos távozása után viszonylag rövid időn belül többen váltották egymást a felügyelői tisztségben, először Hajdú Géza, aztán Ruttkai János – az egykor Budahegyvidéken szolgáló Ruttkai Elemér lelkész fia –, de mindketten elköltöztek Csillaghegy–Békásmegyerről. Ez volt az az időszak, a kilencvenes évek első fele, közepe, amikor a gyülekezet elnöksége az összes létező pártszimpátiát megjelenítette, öntudatos SZDSZ-es és az akkor még létező KDNP protestáns tagozatához tartozó vagy az egykori Fideszt magáénak valló békén megfért egymással. Engem elbűvölt, hogy ilyen kicsi gyülekezetben ilyen árnyalt sokszínűségben képviseltették magukat a különböző politikai meggyőződések, értékrendek, és egyszerűen örülök, hogy ebben a közösségben senki nem kényszerítettetett arra, hogy akár dogmatikai, akár politikai eltéréseit, sajátosságait szégyellnie vagy titkolnia kelljen.

Az alapítvány első elnöke egyébként Hajdú Géza lett, a jogászi szakértelmet kívánó tennivalókat pedig akkor még egyedül Nosztrai Judit végezte, ő intézte az alapítvány bejegyzését is. Mellettük Asbóth Kati, Hegedűs Andrásné, Horti Andrásné, Koren Péter, Tarné Szanyi Zita és Varga Kati voltak a kuratórium, valamint a felügyelőbizottság tagjai.

Béla bácsi, említetted, hogy annak idején a Farsorban másodfelügyelő voltál, és ilyen minőségben dolgoztál a csillaghegyi gyülekezetben is. Idegenkedtél attól, hogy elvállald a gyülekezeti felügyelői tisztséget?

TB: Ez így soha föl sem merült bennem. Én annak idején Óvári Mihály helyére léptem be mint másodfelügyelő. Amikor Ruttkai János visszaköltözött a szülei lakásába a Déli pályaudvar mellé, és megürült a felügyelői tisztség, azt valami miatt nem töltöttük be. De hogy miért, azt nem is tudom. Mindenesetre nem éreztem úgy, hogy hozzátartoz-

nék a karrieremhez, hogy előrelépjek a ranglétrán. Egyébként is, akkor már mindenféle közegyházi feladataim, tisztségeim voltak, többek között a zsinat világi elnökeként és az országos presbitérium tagjaként dolgoztam. A fontos az volt, hogy a munkát elvégezze valaki. Így aztán másodfelügyelőként én lettem a kuratórium elnöke, mikor Hajdú Géza egy idő után arról is lemondott, s a tényleges tárgyalásokon már én képviseltem az alapítványt, illetve az én elnökségem alatt születtek meg a pályázati döntések.

DL: Ha visszagondolunk erre az előkészítő időszakra, meghökkentő a bátorságunk: az 1994 és 1999 közötti 5-6 esztendőben a komplexum megépítéséhez szükséges durván 140 millió forintból mindössze nyocszázezret gyűjtött össze az alapítvány. Ilyen körülmények között nem kis hitre volt szüksége az embernek – lett légyen jogász vagy közgazdász, lelkész vagy bármilyen foglalkozású –, hogy nekiveselkedjék ennek a roppant feladatnak.

Ittész Nóra

RAKOS SANDOR

Mérleg

Hodolat

Barzsényi Dánielnek

fut az idő örök spirálon
maga nyomán magát elűzi
egymás sarkát tapossák napjaink
változatlan rend változói

a tompa löfözés magára
csak ha általunk rá nem érez
korlátalt ostromló értelmünk
mérni kényszerül mérhetetlent

bolygóival forog tengelyén
csillag-körkintánk a Nap körül
éjjelt nappal telet tavasz követ
mindig ugyanaz mindig másik

a parány s a végtelenül nagy tudat nélkül
tudás tudója
lángelméjű önmagaferentés-
remekléseit sokszorozza

A KERESZTÉNYSÉG KEZDETEI PANNÓNIÁBAN

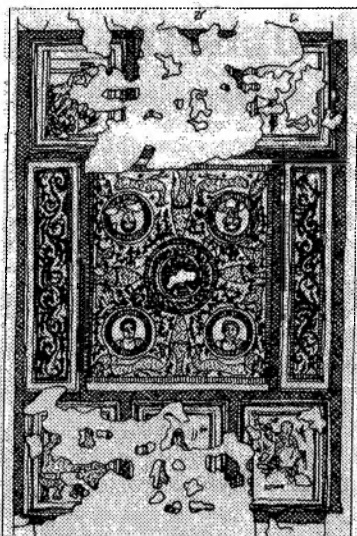

Nagy Konstantin győzelme után

A Római Birodalom történetében az egész 4. század a „hanyatló előrehaladás”¹ kora. A kereszténység vonatkozásában előrehaladást jelentett, hiszen a milánói ediktum (313) után megszűntek a keresztényüldözések, és az állami hatalom szabad vallásgyakorlatot biztosított a keresztények számára is. Politikai szempontból azonban ez már a hanyatlás kora. A hatalmas kiterjedésű birodalom határait a barbárok állandó betörései miatt már csak nehezen tudták épségben megőrizni. A római kormányzat mérhetetlen anyagi erőfeszítéssel volt kénytelen fenntartani a tartományokban a védelemhez szükséges katonaságot, természetesen a városok és a közművek fejlesztésének kárára. A súlyos császári adók egyre nehezebbé tették a városok normális működését.

Pannónia északi részén, a határvidéken még súlyosabb volt a szegénység. Egyre többen valamilyen közigazgatási hivatal elnyerésére törekedtek, mert ezek az állások – ha többnyire visszaélések árán is – még mindig jövedelmezőek voltak. A megnövekedett hivatalnokréteg korrupciósága csak növelte a kisemberek nyomorúságát, túlkapásaik ellen, a szegények védelmére 364-ben a városok vezetősége kénytelen volt felállítani az ún. „defensor plebs” hivatalát. Ebben a szociálpolitikai intézményben már érezhető a kereszténység hatása, jóllehet Nagy Konstantin óta a nem pogány városi polgár a defensorsnál hatékonyabb védelmezőt találhatott a papságban, hiszen világi bíróság helyett a püspökhöz fordulhatott peres ügyeivel.

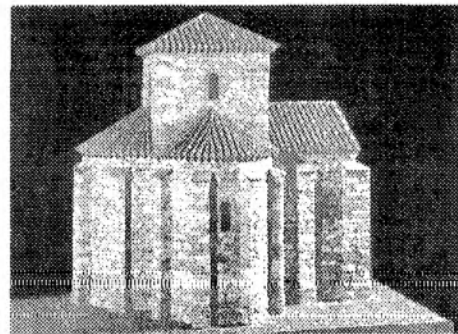
A keresztények és a pogányok számának arányát Pannóniában a 4. század közepén még hozzávetőlegesen sem tudjuk megállapítani. Az újonnan megkeresz-

Festett sírkamra mennyezete (Sopianae) dálótos kenyérsza-

teltek eszmevilága azonban még meglehetősen zavaros lehetett, mert több tárgyi emléken egyaránt megjelennek keresztény és pogány ábrázolások. Beszédes példája ennek egy Szentendrén napvilágra került bronz ládikaveret, melynek domborításain bibliai jelenetek (Dániel az oroszlánok között, Jairus lányának föl-támasztása, a cso-

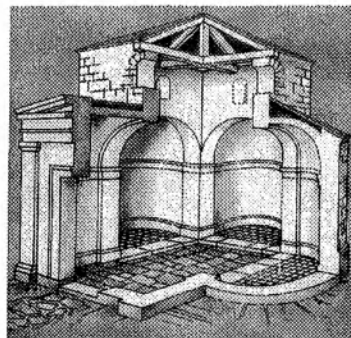
porítás) mellett – a körirat által is igazoltan – Nagy Konstantin látható, egyszer mint Herkules, másszor mint trónoló Jupiter. A domborítások 326 körül készülhettek, ekkor terjedt el ugyanis általánosan a Krisztus-monogram mint szimbólum és díszítő motívum. Ezt a görög *Khrisztosz* szó egybefűzött első két betűjéből (*khi* és *rho*) alakították ki, olykor a *Iészusz Khrisztosz* névből, a második név két betűjét kiegészítve az első név *iota* kezdőbetűjével. Régészeti szempontból döntő jelentősége van e szimbólumnak, mert jelenléte megdönthetetlen bizonyítéka az előkerült tárgy vagy a feltárt épület keresztény voltának. A legenda szerint 312-ben a Milvius-hídnál a Maxentius ellen vívott döntő csata előtt Constantinus e jelet látta álmában, amelyet aztán katonái pajzsára és vértjére is ráveretett.

Cella trichora (Sopianae, rekonstrukció)

A pannóniaiak – nem csak a keresztények – különösen hálásak voltak Constantinusnak, mert megszabadította őket a barbároktól. Megerősítette a határerődöket, és ezzel lehetővé tette a tartomány életének bizonyos utóvirágzását. Constantinus óta minden archeológiai, epigráfiai és egyéb bizonyíték, amely városi fellendülésre mutat, a közigazgatási centrumokból származik. Ezek közé tartoznak a jelentősebb püspöki székhelyek is, amelyek azonban többnyire azonosak voltak a késő antik bürokrácia központjaival². Ma már e jólét többnyire csak a gazdag keresztény temetőkön mérhető le, ezek pedig csak Constantinus uralkodásától kezdve létesülhettek.

A régészeti emlékananyagban nem maradt nyoma, ezért csak egyháztörténeti forrásokból tudjuk, hogy a niceai zsinaton (325) lefektetett ortodox keresztény dogmákkal szemben álló arianizmusi eretnecség Pannóniában is felütötte a fejét, sőt hosszú időre vezéreszméje lett a pannóniai papságnak. Arius, alexandriai presbiter racionális-filozofikus gondolkodásával, a

Rekonstruált cella trichora

Fiú teremtett voltát hangoztatva, ellentétbe került a keleti kereszténység misztikus Krisztus-szemléletével, ezért száműzték. Arius elbarátaihoz menekült az Illyricumba, ahol támogatókra talált. Ezzel a vita túlnőtt az alexandriai egy-

Restaurált falfestménytöredék ókeresztény emblémával

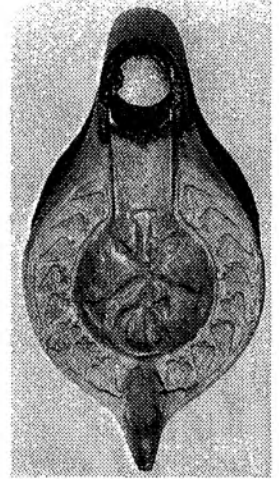
ház keretén, hosszú időre két pártra osztva a kereszténységet. Pannóniába Sirmiumon (Mitrovica) keresztül jutott el az arianizmus, a város egyik kisugárzó központja lett e teológiai felfogásnak. Végül 378-ban a nyugat-római püspökök Sirmiumban összegyűlve egyhangúlag elítélték és eretnekségnek nyilvánították az arianizmust. A népet feltehetően nemigen érintette püspökeik teológiai vitája, a túlbuzgó és fanatikus keresztények azonban megkezdték a pogány templomok és szentélyek lerombolását. Ezt – az utókor téves szemléletével ellentétben – nem Nagy Konstantin rendelte el. Pannóniában a régészeti feltárások során számos ilyen crószakos pusztítás nyomaira akadtak. Scarabanciában (a mai Sopronban) például a pompás capitóliumi szentélyt nem csak az építőanyag újabb felhasználása érdekében rombolták le, hiszen Jupiter, Minerva és Júnó imponzáns kőszobrát is szinte a felismerhetetlenségig megcsonkították.

Pannóniának a mi Dunántúlnkra eső részén két fontos püspökség alakult ki: Savaria (Szombathely) és Sopianae (Pécs). Bizonyos, hogy volt több is, de az írott forrásanyagból és régészetileg egyelőre csak e kettő hitelesíthető. Szinte elképzelhetetlen például, hogy Aquincum nagyvárosi településében ne lett volna, régészeti leletekkel azonban kétséget kizáróan nem igazolható, jöllehet a városban már a 4. századból is maradtak fenn emlékei a kereszténységnek. Egy temetőkápolnát tártak föl a III. kerületi Vihar utcában, építészeti szempontból azonban még ennél is fontosabb az ugyancsak III. kerületi Raktár utcában feltárt háromkaréjos ún. cella trichora. Ha csak alapfalaiiban is, ilyen több is napvilágra került hazánk területén. Az igen óvatosan datált temetőkápolnák többnyire mártírok sírja fölé épültek, feltehetőleg abban az időben, amikor még elevenen élt a vértanúk iránti tisztelet. A cella trichora az apszisok fölé emelkedő centrális tér, amelyből fülkeszerűen félkupolás karéjok nyílnak. Pogány sírépületeknél Pannóniában ez a forma nem fordult elő. Külső megjelenése még kis méretű épületek esetében is impozáns lehetett. Ez az épülettípus nagy hatással volt a középkori román építészetre, különösen a baptisztériumokra. A temetőkápolnának ez a fajtája Itálián keresztül jutott Pannóniában, később általánossá válhatott mint a jómódúak mauzóleuma. Óbudán a Kiskorona utcában egy ötkaréjos sírépület nyomaira bukkantak, amely hatszögű központi térrel

rendelkezett, a hatszög egyik oldalán előcsarnokkal. Két fülkéjében sírokat tártak fel, összesen ötöt. A nagyon rossz állagú alapfalak körüli törmelékben falfestmény- és stukkómaradványokat találtak.

A sírépületek és ókeresztény kápolnák igazi lelőhelye azonban Pécs. A római Sopianae eleinte szerény település volt, mivel azonban öt pannóniai út futott itt össze (a legfontosabbak Savariába és Aquincumba vezettek), a 4. században már bizonyítottan püspöki város, sőt Pannónia újabb beosztása idején a Valeria

nevű tartományrész székhelye lett. A 18. század óta tudnak róla, hogy a székesegyház előtt és körül római temető van, amelynek feltárását a székesegyház épülete akadályozza. 1782-ben fedezték fel a kétszintes ún. Péter-Pál kápolnát, de csak jóval később mutathatták meg a közönségnek. A felső kápolna-rész ugyan elpusztult, de az alatta levő sírkamra megmaradt a falait borító gazdag falfestményekkel együtt. Példásan restaurálva 2000 óta tekinthető meg ez az eddig legismertebb ókeresztény épületmaradvány. A főfalon Péter és Pál, köztük Krisztus-monogram. A többi falon bibliai jelenetek: Dániel az oroszlánok között, Noé, Jónás, Mária, a háromkirályok, Ádám és Éva. A mennyezet is festett: gazdag ornamentikába foglalt medailonokban portrék. Mindez bizonyítottan 4. századi.

4. századi mécses Krisztus-monogrammal

Nem messze ettől az épülettől található a falképe alapján „korsós”-nak nevezett kétszintes sírkápolna. 1922-ben itt is feltártak egy cella trichorát, amely ugyancsak a 4. század végén épült. Kétrétegű falfestményei és a bizonyító nyomok alapján megállapítható volt, hogy még a 10-11. században is funkcionált. Ugyancsak régóta ismert egy hétkaréjos sírépület, amelyet azonban feltárása és dokumentálása után kénytelenek voltak visszatemetni. Ez az – alaprajzában az egész Duna-vidéken egyedülálló – épület, illetve az 1975-ben felfedezett és feltárt, ma már védőépülettel ellátott és múzeumként működő ókeresztény bazilika, alatta gazdagon festett sírkamrával, valamint a Pécs területén még feltárt mintegy 500 római sír tette lehetővé, hogy 2000-ben az UNESCO a világörökség fenntartandó értékei közé sorolja Sopianae ókeresztény temetőjét. A feltárások jelenleg is folynak.

Pamer Nóra

Jegyzetek és irodalom:

- 1 Alföldi András, Nagy Lajos és Nagy Tibor cikkei in: Budapest története. Budapest, 1942.
 - 2 Mócsy András: Pannónia a késői császárkorban. Budapest, 1975.
- Bachmann Zoltán–Bachmann Bálint: A pécsi ókeresztény sírkamrák. Műemléklap, 1/1–2. 2001.
- Póczy Klára cikkei in: Frühchristliche Denkmäler in Aquincum. Budapest, 2000.

SZENTHÁROMSÁGI ÉS ÁDVENTI VASÁRNAPOK ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Október 23., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Szent-Iványi Ilona

Október 30., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Október 31., hétfő, reformáció ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

November 6., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

November 13., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

November 20., vasárnap, az összegyűlekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Nagy Sándor és Gádor Magda

Emlékezés és kiállítás című kiállításának megnyitója

16.00 órákor vecsernye, igét hirdet: Fülöp Attila

November 27., advent 1. vasárnapja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

December 4., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Csepregi Zoltán

December 11., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Paál Gergely

December 18., vasárnap, az összegyűlekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Mártonffy Marcell

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Spiró Györggyel Fogság című regényéről beszélgetünk. A disputát Takácsné Kovácsné Zselma vezeti.

16.00 órákor vecsernye, igét hirdet: Donáth László

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (református templom):

a hónap 2. és 4. vasárnapján 14.00 órákor

BIBLIAÓRÁK

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével
alkalmaink: október 19-én, november 23-án és
december 14-én, szerdán 17.00 órákor

Gyermekkatekézis

Naszályi Márta és Várad László vezetésével
minden vasárnap 10.00 órákor

Konfirmációi oktatás

Vári Krisztina vezetésével vasár-
naponként 10.00 órákor

BIBLIODRÁMA

2005. november 12-én, szombaton 16 órákor

„A füstölgő méceszt nem oltja ki ...” (Ézs 42,3b)

2005. december 17-én, szombaton 16 órákor

bibliodramatikus gyerekkarácsony

„Angyalok szózata minket is hív...” (550. ének, 2. vsz.)
Muntag Ildikó és Falvai Dóra vár mindenkit, aki a
Biblia üzenetét testestől-lelkestől szeretné
megragadni.

ÁDVENTI ORGONAESTEK

2005. november 27., 17 óra

A Katonkúsz egyházzene 1500 éve

Kárpáti József orgonaestje

Közreműködik: Kárpáti Levente – orgona, fagott

2005. december 4., 17 óra

Gregorian dallamok

evangélikus szerzők orgonaműveiben

Finta Gergely orgonaestje

Közreműködik az Evangélikus Hittudományi
Egyetem és a zuglói gyülekezet liturgikus kórusa.

Vezényel: Fekete Anikó és Finta Gergely

2005. december 11., 17 óra

A helvét liturgia gregorian dallamjainak

Bódis Tamás orgonaestje

Szerzőink:

BODOR PÁL (Dionysius) újságíró

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

ITTZÉS NÓRA nyelvész

MÁDY KATALIN fonetikus

MÁRTONFFY MARCELL irodalomtörténész, teológus

PAMER NÓRA régész, művészettörténész

REICHEL, UWE fonetikus

SÁGI LONCZ PÉTER papgyerek

TÓTH GÁBOR mérnök

VARGHA MAGDUS tudománytörténész, iskolaigazgató

E számunkat középkori haláltánc-ábrázolásokról,
valamint a Mező utcai templom képei díszítik.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittzés Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész, Görög Tibor nyugdíjas lel-

kész, Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Tel/fax: 368-6118, mobil: 06-20-3989-059

E-mail: breuer@axelero.hu

Internetcím: www.hethars.hu

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Wesley Kiadó

Adományokat az OTP 11703006 – 20013365
számlaszámra várunk.